

Tomislav Markus

KORESPONDENCIJA STROSSMAYER-VOJNOVIĆ: IZABRANI DOKUMENTI

Tomislav Markus
Hrvatski institut za povijest
Zagreb

UDK 94(497.5)''18''(093)
27-726.2Strossmayer,J.J.:32-05Vojnović,K.(044)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5.12.2006.
Prihvaćeno: 31.1.2007.

Autor donosi dvadeset i jedan dokument iz korespondencije između đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera i hrvatskog političara i pravnika Koste Vojnovića. Pisma čine manji dio njihove opsežne korespondencije u razdoblju od 1871. do 1892. i sadržavaju podatke važne za političku, crkvenu, kulturnu i ekonomsku povijest sjeverne i južne Hrvatske.

Ključne riječi: Josip J. Strossmayer, Kosto Vojnović, Hrvatska, Habsburška monarhija, Katolička crkva

Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer (1815.-1905.)¹ i hrvatski političar Kosto Vojnović (1832.-1904.)² bili su istaknute osobe javnog života Dalmacije i Banske Hrvatske u drugoj polovici XIX. stoljeća. Strossmayer je 1850. imenovan biskupom Đakovačko-srijemske biskupije i, zahvaljujući znatnim financijskim izvorima, uvelike utjecao na politički, kulturni i crkveni život u hrvatskim zemljama do kraja XIX. stoljeća. Po svojim političkim nazorima bio je proaustrijski i hrvatski orijentiran, tj. želio je široku državnu autonomiju i teritorijalnu cjelovitost Hrvatske unutar Habsbur-

¹ O Strossmayeru i širim okvirima u kojima je djelovao, postoji opsežna literatura od koje se, za sadržaj ovog rada, može spomenuti: Petar Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1874*, Zagreb 1989.; Mirjana Gross, *Prema hrvatskom građanskom društvu*, Zagreb 1992.; Mirjana Gross, *Izvorno pravašto: Ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb 2000.; Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkog*, Zagreb 2004.; Mato Artuković, *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*, Slavonski Brod 2001.; William B. Tomljanovich, *Biskup Josip Juraj Strossmayer i politički katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb 2001.; Zoran Grijak, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Zagreb 2001.; Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb 2002.

² Literatura o Vojnoviću znatno je oskudnija, ali detaljnije su analizirane šire okolnosti njegove političke djelatnosti u Dalmaciji 1860.-1873.: Rade Petrović, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Sarajevo 1968.; Kosta Milutinović, *Vojsvodina i Dalmacija 1760-1914*, Novi Sad 1973.; Nikša Stančić, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, Zagreb 1980.; Benedikta Zelić-Bučan, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Split 1992.

ške Monarhije, eventualno federalistički preuređene u interesu svih njezinih naroda, a posebno slavenskih. Tokom 1860-ih bio je jedan od najistaknutijih članova Narodne stranke. Nakon revizije Hrvatsko-mađarske nagodbe 1873. povukao se iz političkog života, ali nastavio je podupirati autonomna nastojanja hrvatskih političkih čimbenika, ekonomski i kulturni razvoj. Kosto Vojnović djelovao je politički najprije u Dalmaciji 1860-ih i u prvoj polovici 1870-ih godina, a kasnije, u Banskoj Hrvatskoj do početka 1890-ih godina. U oba područja bio je član Narodne stranke, koja je načelno imala program hrvatske državne autonomije, ali njegovo isticanje ovisilo je, posebno u Dalmaciji, o trenutačnim političkim prilikama. Tokom 1880-ih Vojnović je bio aktivan kao član opozicijske Neodvisne narodne stranke u borbi protiv mađaronskog režima Khuena-Hédervarya. Na Strossmayerov prijedlog imenovan je 1874. profesorom građanskog prava na novoosnovanom Zagrebačkom sveučilištu, na kojemu je predavao do prisilnog umirovljenja 1891.

Strossmayer i Vojnović ostavili su opsežnu međusobnu korespondenciju od nekoliko stotina pisama. O njezinu sadržaju i povijesnom značenju pisali smo detaljnije na drugomu mjestu,³ ali je zbog lakšeg razumijevanja dokumenata potrebno i ovdje navesti osnovne podatke i širi povijesni okvir u kojemu su je razmijenjivali.

Korištene kratice

AHAZU, KJJS - Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Korespondencija Josipa Jurja Strossmayera

AHAZU, KRF - Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Korespondencija Franje Račkog

HDA, OBO, OSKV - Hrvatski državni arhiv, Ostavština obitelji Vojnović, Osobni spisi Koste Vojnovića

KRS - *Korespondencija Rački-Strossmayer I-IV*, ur. Ferdo Šišić, Zagreb 1928.-1931.

NSK, ZR, KJJS - Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka rukopisa, Korespondencija Josipa Jurja Strossmayera

NSK, ZR, OKV - Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka rukopisa, Ostavština Koste Vojnovića

Korespondencija Josipa J. Strossmayera i Koste Vojnovića kao povijesni izvor

Privatna korespondencija važan je povijesni izvor za bolje razumijevanje političkih, društvenih, kulturnih i drugih prilika u Hrvatskoj XIX. stoljeća i često se koristila u historijskim istraživanjima. Posebno se detaljno koristila bogata ostavština Josipa Jurja Strossmayera, ali mnogi dijelovi njegove goleme korespondencije ostali

³ Tomislav Markus, Korespondencija Josipa J. Strossmayera i Koste Vojnovića kao povijesni izvor, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 36, br. 2, Zagreb 2004., str. 581-595. Ova uvodna studija je skraćena verzija istog članka. U tom je članku – bilj. 2 – pogrešno navedeno da je Vojnović imenovan profesorom prava na Zagrebačkom sveučilištu 1884., umjesto 1874.

su do danas netaknuti ili slabo istraženi. Potonje vrijedi za njegovu opsežnu korespondenciju s Kostom Vojnovićem s kojim je održavao česte, a od sredine 1870-ih godina stalne pismene – često i usmene – kontakte i, osim u posljednjem razdoblju, bio u vrlo srdačnim odnosima. Opredjeljenje za iste ciljeve – političku autonomiju Hrvatske i dobrobit Katoličke crkve – zbližili su Strossmayera i Vojnovića o čemu svjedoči njihova korespondencija od nekoliko stotina pisama koja se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, uz, izgleda, određeni broj izgubljenih pisama. U njihovoj korespondenciji ogledaju se svi bitni problemi javnog života, posebno političkog i kulturnog na području Trojedne Kraljevine u drugoj polovini XIX. stoljeća.

Osnovni tadašnji problem Hrvatske bila je teritorijalna rascjepkanost na nekoliko upravno-političkih jedinica: Bansku Hrvatsku s krnjom autonomijom u okviru zemalja ugarske krune, te Istru, Dalmaciju i, do 1883., Vojnu granicu pod neposrednom kontrolom Beča. Dva su osnovna cilja svih hrvatskih političkih čimbenika – uz znatne međusobne razlike – bila osiguranje i proširenje političke autonomije u okviru Habsburške Monarhije te postignuće teritorijalne cjelovitosti. Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer bio je najpoznatija osoba javnog života Hrvatske tog doba i jedini poznat u većem dijelu europske javnosti. Strossmayer je u razdoblju 1860.-1866. nastojao postići osnovne ciljeve hrvatske politike uglavnom pregovorima s Bečom ili politikom pasivnog otpora. Njegov je ideal, kao i većine hrvatskih javnih djelatnika, bila ujedinjena i snažna Hrvatska u okviru federalistički i austroslavistički preuređene Habsburške monarhije. Iako vrlo kritičan prema centralističkoj i, nakon 1867., dualističkoj orijentaciji Beča, nikada u svojim političkim opredjeljenjima nije napustio okvir Monarhije. Strossmayer nije izjednačivao hrvatski nacionalizam i katoličku vjeru, ali smatrao je da su oni usko povezani, tj. da obrana hrvatskih nacionalnih interesa ne može biti protivna dobrobiti Katoličke crkve i obratno, da katoličko svećenstvo u Hrvatskoj mora podržavati autonomiju i cjelovitost svoje zemlje. Poput mnogih drugih katoličkih svećenika svojeg doba Strossmayer je vjerovao da modernizacijski procesi – uključujući i nacionalne pokrete – ne proturječe kršćanskim i katoličkim načelima. Uspostava dualizma 1867., u kojoj je Banska Hrvatska pripala mađarskom okviru Monarhije, značio je neuspjeh glavnih Strossmayerovih ciljeva i početak njegova povlačenja iz političkog djelovanja, koje je uslijedilo nakon parcijalne revizije Hrvatsko-mađarske nagodbe 1873.

Kosto Vojnović prošao je različit put, ali karakterističan za mnoge svoje vršnjake koji su označeni kao «preporodna generacija» u Dalmaciji. To su bili ljudi – poput Mihe Klaića, Mihovila Pavlinovića, Nike Pulića, Natka Nodila i dr. – koji su pokrenuli političku borbu protiv autonomaške struje u svrhu sjedinjenja Dalmacije s Bansom Hrvatskom i uvođenja hrvatskog jezika u javne poslove. Njihov osnovni politički cilj nije mogao biti ostvaren zbog protivljenja Beča i Dalmacija je ostala vezana uz austrijski dio do propasti Monarhije. No, zato je autonomaški pokret, koji se poslije iz-

jasnio za talijanski nacionalizam, bio odlučno poražen i prestao igrati važniju ulogu u političkom životu Dalmacije, a narodni je jezik postupno uveden u dio javnih poslova i službenih organa. Kosto Vojnović uključio se u politička zbivanja početkom 1860-ih godina, izjašnjavajući se za uvjetno sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i postupno uvođenje narodnog jezika u javne poslove, ali uz dužno poštovanje kulturno «višega» talijanskog jezika te političkih posebnosti Dalmacije. U svojoj brošuri «Un vuoto per l'unione» (1861.), koja se bila često čitala i komentirala, Vojnović je smatrao da bi Dalmacija imala velike ekonomske i kulturne koristi od sjedinjenja i mogućnost za širenje civilizacijske misije na jugoistoku Europe. Smatrao je početkom 1860-ih godina da treba privremeno očuvati talijanski jezik kao službeni u dijelu javnih poslova i izraziti poštovanje prema talijanskoj kulturi i mletačkoj vlasti, koja je u prošlosti očuvala kršćansku civilizaciju u Dalmaciji pred Turcima. Znatno više nego pripadnici pučke inteligencije, Vojnović je isticao presudno značenje grada i gradske inteligencije za širenje novih nacionalnih ideja. I političko sjedinjenje Vojnović je zamišljao postupno, s tim da bi Dalmacija trebala i poslije sačuvati određene oblike političke samouprave unutar Trojedne kraljevine. U političkoj djelatnosti Vojnović je bio saborski zastupnik Kotora u dalmatinskom Saboru 1864.-1872. i Makarske 1872.-1874. Bio je dobar prijatelj Mihovila Pavlinovića, uz Mihu Klaića najpoznatijeg i najvažnijeg čovjeka Narodne stranke u Dalmaciji od 1860-ih do 1880-ih godina. Posebno ih je povezivala odanost Katoličkoj crkvi i uvjerenje da katoličanstvo treba i mora biti povezano s obranom narodnih interesa.

Godine 1867. sklopljena je nagodba između bečkog dvora i mađarske aristokracije, kojom je uspostavljen dualistički sustav, podjela vlasti između Beča i Pešte. Po toj je nagodbi Hrvatska i Slavonija pripala mađarskom, a Istra i Dalmacija austrijskom dijelu Monarhije i takvo će stanje ostati do 1918. Nagodbom unionista s peštanskom vladom 1868. Banska je Hrvatska dobila vrlo skučenu autonomiju pokrajinskog tipa, koju će mađarska vlada, u kasnijim godinama, često kršiti. Narodna je stranka do 1873. uspjela ukloniti unionistički režim i uspostaviti svoju vladu, ali morala je pristati na tek manju reviziju Nagodbe. U vrijeme banovanja Ivana Mažuranića (1873.-1880.) provedene su važne modernizacijske mjere, posebno na području školstva, ali znatno manje nego što je namjeravalo hrvatsko građanstvo. Dualistički poredak s izrazitom mađarskom prevlašću nije dopuštao bržu modernizaciju u interesu hrvatskoga građanstva. Taktiziranje i popuštanje Mađarima dovest će do sve većih podjela unutar vladajuće Narodne stranke i odvajanja grupe koja će se – pod imenom Neodvisna narodna stranka – od 1880. zalagati za poštivanje Nagodbe kao minimalnog programa. U potonjoj će stranci važnu ulogu imati i Kosto Vojnović, ali u prvo vrijeme, nakon dolaska u Zagreb, nije se bavio političkom djelatnošću. U razdoblju 1878.-1881. i 1881.-1884. Vojnović je biran za saborskog zastupnika u đakovačkom kotaru. Isticao se obranom hrvatskoga državnog prava i političke autonomije s Nagodbom kao minimalnim programom. Tokom 1880-ih bio je oštar kritičar vladajuće Narodne stranke, koja je podržavala pro-mađar-

ski režim najprije bana L. Pejačevića, a zatim bana Khuena-Hedervaryja. Zbog toga je 1884. tijesno izgubio na saborskim izborima od vladina kandidata.

Nakon revizije Nagodbe 1873., Strossmayer se povukao iz aktivnog političkog života, u Sabor nije dolazio od 1867., ali indirektno je i nadalje imao znatan utjecaj na politička zbivanja, posebno putem brojnih novčanih dotacija. Pružao je ograničenu podršku nastojanjima bana Mažuranića da osigura autonomiju Hrvatske, ali je osuđivao njegovo taktiziranje. O vladi bana Ladislava Pejačevića (1880.-1883.) i vladi bana Khuena Hedervaryja (1883.-1903.) Strossmayer je imao negativno stajalište i često je s njima dolazio u sukob, posebno s potonjim u vezi s nadzorom nad šumama na području Đakovačke biskupije.

Sačuvana korespondencija između Vojnovića i Strossmayera iz 1870-ih godina ne sadržava podatke bitne za političku povijest, osim nekoliko šturih podataka Vojnovića o pregovorima između hrvatskog i mađarskoga saborskog odbora tokom 1879., koji su prethodili povlačenju bana Mažuranića. U njima Vojnović ističe mađarsku upornost da održe nametnutu prevlast i sklonost hrvatskih predstavnika popuštanju. Strossmayer apelira na upornost i predlaže neposredno obraćanje kralju, iako je ovaj uvijek podržavao mađarska stajališta. Obojica su suglasni da je najbitnije ostvarenje financijske autonomije Hrvatske, jer je bez nje iluzorna svaka politička autonomija.⁴ Strossmayer i Vojnović često su međusobno komentirali politička zbivanja, ali većim dijelom u usmenim kontaktima. U pismima ima relativno malo važnijega političkog sadržaja i u kasnijem razdoblju. U privatnoj korespondenciji, ali ne upućenoj biskupu, Vojnović je već krajem 1870-ih godina iskazivao svoje veliko razočaranje «truležom i gnjiležom» političkog života.⁵ U jednom je pismu tražio da biskup uništi sva njegova pisma, jer se ne zna otkud bi mogla doći «lopovska kleveta».⁶ Vojnović je 1880-ih godina djelovao kao član Neodvisne narodne stranke, dakle u opoziciji prema vladajućoj Narodnoj stranci. To mu je stvaralo dosta problema, od kojih je najvažniji bio suspenzija iz profesorske službe u drugoj polovici 1881. Za razliku od Frana Vrbančića, Vojnović je odbio položiti saborski mandat i povući se iz politike u zamjenu za ukinuće suspenzije. I Vojnović i Strossmayer bili su suglasni da se radi o pritisku usmjerenom protiv opozicije u svrhu jačanja promađarskog režima. Vojnović je navodio da su netočne vladine optužbe da je protivnik Nagodbe, jer se uvijek zalagao za njezino poštivanje.⁷ Početkom 1882., Vojnoviću je ukinuta suspenzija uz opomenu da pripa-

⁴ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 20. III. 1879.; Isto, Strossmayer Vojnoviću 13. IV. 1879.; AHAZU, KJJS, XI A 35, Vojnović Strossmayeru 24. VIII. 1879.; Isto, Vojnović Strossmayeru s. d. [prosinac 1879.].

⁵ Ante Palavršić – Benedikta Zelić, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, Split 1962., str. 282, Vojnović Pavlinoviću 29. V. 1879.

⁶ AHAZU, KJJS, XI A 90, Vojnović Strossmayeru 12. IV. 1883.

⁷ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 3. VI. 1881.; AHAZU, KJJS, XI A 57, Vojnović Strossmayeru 19. VIII. 1881.; Isto, 59, Vojnović Strossmayeru 8. X. 1881.; Isto, 62, Vojnović Strossmayeru 9. XI. 1881.

zi na svoje političko ponašanje, tj. da manje ističe svoje opozicijsko stajalište, posebno izvan Sabora. U komentaru političkih prilika Vojnović se žalio na neslogu opozicije, popustljivost vladajuće stranke, sektašenje i opću malodušnost koja prijeto uništiti ostatke hrvatske autonomije.⁸ Posebno se često Vojnović tokom druge polovice 1880-ih godina žalio na neslogu opozicijskih stranaka – Neodvisne narodne stranke, Stranke prava i Centruma – koji neprekidno polemiziraju ili pokušavaju uspostaviti suradnju, a ne mogu se složiti oko najelementarnijih pitanja. Sve to pridonosi propadanju Hrvatske i njezinu formalnom pretvaranju u mađarsku pokrajinu i olakšava protuzakonito ponašanje korumpirana mađaronskog režima. Vojnović je molio biskupa da upotrijebi svoj moralni ugled da pridonese približavanju opozicijskih stranaka,⁹ ali Strossmayer je ostao odlučan u odbijanju bilo kakve neposrednije političke aktivnosti. Za biskupa je problem u dualističkom sustavu, koji hrvatski politički čimbenici sami ne mogu promijeniti, iako svojom političkom i moralnom nezrelošću pridonose teškom stanju Hrvatske.¹⁰ Strossmayer je smatrao – što se posebno vidi iz njegove opsežne korespondencije s Franjom Račkim – da se položaj Hrvatske ne može popraviti bez ukinuća dualizma, što je moguće samo uz krupne međunarodne promjene, no koje bi mogle ugroziti i opstanak Monarhije.

Komentirajući narodne nemire u ljeto i jesen 1883. – izazvane postavljanjem dvojezičnih hrvatsko-mađarskih natpisa na urede za zajedničke poslove u nekim hrvatskim gradovima – Vojnović je obavijestio biskupa o postojanju različitih struja unutar Neodvisne narodne stranke. Izjasnio se protiv radikalnog prijedloga da stranka odbaci Hrvatsko-mađarsku nagodbu i postavi se na stajalište Pragmatičke sankcije, jer bi time izazvala još veći pritisak vlade i izgubila podršku dijela konzervativnih saborskih izbornika. Minimalni program Neodvisne stranke trebao bi biti poštivanje Nagodbe uz tendenciju njezine revizije u svrhu pune samostalnosti banske vlasti i financijske autonomije kao osnovnih uvjeta za poboljšanje političkog stanja i ekonomski razvoj Hrvatske. Sve ostalo je izvan utjecaja hrvatskih čimbenika sve dok traje dualizam. Tek u krajnjem slučaju došao bi u obzir apel na kralja da uredi odnos Hrvatske i Ugarske na temelju Pragmatičke sankcije. Osnovni je problem, ističe Vojnović, nepostojanje financijske autonomije i korumpirani promađarski režim koji pomaže pretvaranju Hrvatske u mađarsku pokrajinu. Program prave narodne stranke morao bi biti «zajamčenje samostalnosti kraljevine Hrvatske, osnovane na državnoj njezinoj individualnosti». Takav bi program, smatra Vojnović, mogao okupiti sve domoljubne i umjerene političke elemente. No, izražava sumnje u njegovu ostvarivost i ističe prednost «nepomičnog odbijanja» Stranke prava, koja u cijelosti odbacuje

⁸ AHAZU, KJJS, XI A 93, Vojnović Strossmayeru 10. V. 1883.

⁹ AHAZU, KJJS, XI A 181, Vojnović Strossmayeru 18. II. 1886.; Isto, 193, Vojnović Strossmayeru 11. VI. 1886.; Isto, 211, Vojnović Strossmayeru 16. XI. 1886.

¹⁰ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 22. XI. 1886.

dualizam i Nagodbu.¹¹ Za Vojnovića je dualistički sustav, koliko god nepovoljan, realni politički okvir u koji ne treba dirati jer ga Hrvati sami ne mogu rušiti. Trijalistički program nemoguć je bez Bosne, a zahtjev za njezino pridruženje Hrvatskoj okrenulo bi protiv Hrvata ne samo Srbe već i kralja koji je, misli Vojnović, do sada ublažavao mađarsko nasilje. No, Vojnović je vjerovao da narodni pokret i Rambergov komesarijat označuju početak sretnijeg razdoblja za Hrvatsku jer upućuju na propalost Narodne stranke i nemogućnost ustavnog promađarskog režima u Hrvatskoj.¹² Kasnije, u drugoj polovici 1880-ih godina, Vojnović je bio suglasan da održanje Nagodbe ne može biti cilj niti jednomu domoljubnom političaru, iako se ona, dok traje dualizam, ne može negirati. S Mađarima se nikada neće ostvariti čistoća Nagodbe jer će ju oni nastojati stalno kršiti. Krivnja je, smatra Vojnović, i na nesposobnosti hrvatske inteligencije koja ne zna iskoristiti usku autonomiju s kojom bi Česi i Poljaci bili presretni.¹³

Strossmayer je bio suglasan da su financijska autonomija i banska vlast dva ključna politička pitanja o kojima ovisi je li Hrvatska država ili samo mađarska pokrajina.¹⁴ Za Strossmayera položaj je Hrvatske ključan na jugoistoku Europe i ona bi morala imati tome prikladan politički položaj, što znači puno povoljniji od dualističkog. Monarhija ne može imati dobar utjecaj na Balkanu bez ujedinjene i jake Hrvatske, ali, misli Strossmayer, teško se nešto može promijeniti bez veće katastrofe.¹⁵ Strossmayer je smatrao, suprotno Vojnoviću, da nema puno smisla inzistirati na čistoći Nagodbe, jer ona ne dopušta financijsku samostalnost i autonomiju banske vlasti. Pogrešno je mišljenje da se Hrvati mogu s «današnjim mađarskim fanatismom izmiriti, i sa odrtinom nagodbe zadovoljiti». No, dopuštao je mogućnost stvaranja bolje vlade – neko vrijeme i sa Središnjom strankom kao osnovicom – koja bi pripremila pravednije uređenje, ali više ne u okviru dualizma.¹⁶ Strossmayer je smatrao da bi samo carska dinastija – koja je iznudila dualizam i koja ga održava – mogla osigurati autonomnu bansku vlast i pomoći Hrvatskoj u borbi protiv «asiatskoj oholosti», tj. Mađara. Ujedinjena i autonomna Hrvatska mogla bi biti najčvršći oslonac habsburškoj dinastiji i carevini. No, nije vjerovao da će do toga doći bez većih međunarodnih potresa, koji bi mogli biti kobni za Monarhiju.¹⁷ Biskup je isticao da dualizam sputava hrvatski narod i onemogućuje mu da dođe do svojih prava, što bi odgovaralo i di-

¹¹ AHAZU, KJJS XI A 109, Vojnović Strossmayeru 5. XI. 1883.; Isto, 110, Vojnović Strossmayeru 19. XI. 1883.

¹² AHAZU, KJJS, XI A 110, Vojnović Strossmayeru 19. XI. 1883.

¹³ AHAZU, KJJS, XI A 233, Vojnović Strossmayeru 25. VII. 1887.

¹⁴ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 22. VI. 1885.

¹⁵ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 27. I. 1886.

¹⁶ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 12. II. 1886.; Isto, Strossmayer Vojnoviću 22. XII. 1886.

¹⁷ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 5. III. 1887.

nastiji i carevini. Umjesto "kršćanske federacije" provodi se dualizam, koji širi moralnu pokvarenost i radi Hrvatima o glavi.¹⁸

Vojnović je osuđivao (tadašnji) radikalizam Stranke prava kao političku jalovost i tvrdio da je njegova stranka pravašima trn u oku, ali priznavao je da pravaški radikalizam privlači ne samo znatan dio omladine, već i neke pristalice Neodvisne narodne stranke.¹⁹ I Strossmayer je priznavao da je Stranka prava 1880-ih godina postala najvažnija opozicijska snaga, jer je preporučivao da se njihovim članovima pomaže u saborskim izborima kako bi bili izabrani u što većem broju.²⁰ Po mišljenju Vojnovića stanje u hrvatskoj politici 1880-ih godina je očajno, jer nema prave alternative između «kukavštine desnice» iz Narodne stranke i «bjesnoće lievice» iz Stranke prava. Misli da se Neodvisna narodna stranka prekasno pojavila na političkom poprištu da bi mogla nešto bitnije napraviti i izražava zadovoljstvo zbog propasti na saborskim izborima.²¹ Vojnović je pozdravio stvaranje nove stranke Središta (Centruma) 1885. u nadi da bi ova, zbog uglednih plemića u članstvu, mogla imati dobre veze s Bečom i pomoći odstranjivanju korumpirana Khuenova režima. Istaknuo je srdačne odnose Neodvisne i Središnje stranke, koje bi zajednički trebale raditi na poštivanju Nagodbe i uspostavljanju bolje vlasti. Neodvisnjaci bi trebali podupirati Centrum u nastojanju da dođe na vlast i provede saniranje Nagodbe kako bi se uklonio korumpirani režim, koji prijete da upropasti Hrvatsku. No ubrzo je izgubio povjerenje u snagu centrumaša, smatrajući da imaju premalo političkog utjecaja i da će – što se i dogodilo – brzo nestati s političke pozornice.²² Kasnije je Vojnović smatrao da bi aristokrati, poput grofova Drašković, znatno bolje mogli pomoći zemlji pomaganjem razvoja kulturnih i ekonomskih zavoda nego osnivanjem nove stranke. Pozivao je biskupa da ih ohrabri na pomaganje kulturnog i ekonomskog razvoja zemlje po vlastitu uzoru.²³ U prvi trenutak biskup je pozdravio osnivanje Centruma smatrajući da ovaj ima podršku Beča ili barem određene simpatije među carskim krugovima i da bi suradnja s njima mogla koristiti opoziciji. No ubrzo je došao do zaključka da bi iza Centruma mogla

¹⁸ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 27. VI. 1890.

¹⁹ AHAZU, KJJS, XI A, 112, Vojnović Strossmayeru 24. XII. 1883.; Isto, 120, Vojnović Strossmayeru 9. IV. 1884.

²⁰ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 4. IV. 1884.

²¹ AHAZU, KJJS, XI A 133, Vojnović Strossmayeru 26. IX. 1884.; isto, 223, Vojnović Strossmayeru 20. IV. 1887. U potonjem pismu Vojnović objašnjava svoju odluku da se povuče iz političke borbe sveopćom neslogom opozicijskih stranaka, koje zemlju guraju u još dublje blato, ali je na Strossmayerov nagovor, od toga privremeno odustao (isto, 225, Vojnović Strossmayeru 1. V. 1887.). Nakon novog neuspjeha na izborima u Đakovu u ljeto 1887. Vojnović se ubrzo povukao iz politike, osim kraće djelatnosti u užem krugu Neodvisne narodne stranke.

²² AHAZU, KJJS, XI A 169, Vojnović Strossmayeru 11. X. 1885.; Isto, 172, Vojnović Strossmayeru 4. XII. 1885.; Isto, 181, Vojnović Strossmayeru 18. II. 1886.

²³ AHAZU, KJJS, XI A 230, Vojnović Strossmayeru 6. VII. 1887.; Isto, 233, Vojnović Strossmayeru 25. VII. 1887.

biti mađarska vlada, koja želi svijetu reći kako je sve umjerene elemente u Hrvatskoj pomirila oko prihvaćanja trule nagodbe.²⁴

Strossmayer se zalagao za povezivanje opozicije, posebno neodvišnjaka i pravaša koji se ne razlikuju bitno u glavnim političkim ciljevima. No mislio je da će to biti teško provedivo dok prevladava utjecaj Ante Starčevića, kojega je smatrao «velikom nesrećom» za hrvatski narod. Za Strossmayera Starčevićev utjecaj je «neizmjereno štetan i za našu mladež i za cio narod upravo ubitačan»²⁵ Biskup je kritizirao ne samo neslogu opozicije već i megalomanske državno-pravne rasprave, koje pokušavaju dokazivati da je Hrvatska država u načelu ravnopravna Mađarskoj, kao besmislicu bez veze sa stvarnošću: «Dok minister predsjednik za šape drži Bana i sav naš državni život, dok su u zemlji jednoj ter istoj dvie uprave dotle u časti, o slobodi, o nekakvoj ravnopravnosti misliti prava je pravcata obsiena i opet obsiena, osobito ako pogledaš na oholost, bahatost, sebičnost, koja je Magjaru i njegovoj rasi prirodjena». Sve su mađarske stranke i listovi uvjereni da su gospodski narod, stvoren da ugnjetava Slavene.²⁶ Umjesto toga trebalo bi statistički dokazati goleme štete koje su Mađari nanijeli Hrvatskoj od sklapanja Nagodbe, za što Strossmayer, izražavajući žaljenje, ne vidi sposobnije osobe od Josipa Franka. Početkom 1891. Vojnović je prisilno umirovljen i odstranjen sa Zagrebačkog sveučilišta zbog opozicijskoga političkog stajališta. Oba korespondenta bila su suglasna u uvjerenju da je to još jedan oblik vladina «nečuvenog terreura» protiv svih opozicijskih elemenata.²⁷ U korespondenciji Strossmayera i Vojnovića česte su žalbe na nezrelost političke inteligencije i «izobraženih slojevah», ali vrlo malo spomena o običnom puku. Pojavljuju se povremene izjave o «dobroti» i «prostodušnosti» običnog naroda koji je bolji od «pokvarene» inteligencije.²⁸ U to je vrijeme razina hrvatske nacionalne integracije još bila niska i seljaštvo je ostajalo većinom izvan političke borbe. Poput drugih tadašnjih istaknutih hrvatskih nacionalista, Strossmayer i Vojnović nisu vidjeli mogućnosti ni osnove za političku aktivizaciju seljaštva. Na jednomu mjestu biskup je nagovarao Vojnovića da napiše raspravu o ekonomsko-pravnim pitanjima zadružne i seljačke imovine, koja trenutno ne bi imala veliko značenje, ali bi u budućnosti mogla koristiti narodu.²⁹

²⁴ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 2. V. 1887. U istom pismu biskup kritizira Vojnovićevu najavu povlačenja iz politike, smatrajući da svatko mora raditi, koliko može u teškim okolnostima, na dobrobit domovine. Strossmayer je povezivanje i, eventualno, fuziju neodvišnjaka i pravaša smatrao mogućom ako ne bi bilo Starčevića, ali fuziju neodvišnjaka i centramaša političkim apsurdom, jer su potonji znatno bliži vladinoj stranci (isto, Strossmayer Vojnoviću 4. V. 1887.).

²⁵ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 11. IV. 1887.; Isto, Strossmayer Vojnoviću 2. V. 1887.

²⁶ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 2. V. 1887.

²⁷ AHAZU, KJJS, XI A 360, Vojnović Strossmayeru 12. III. 1891.; NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 16. III. 1891.; AHAZU, KJJS, XI A 361, Vojnović Strossmayeru 21. III. 1891.

²⁸ AHAZU, KJJS, XI A 230, Vojnović Strossmayeru 6. VII. 1887.; NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 15. VIII. 1887.; AHAZU, KJJS, XI A 235, Vojnović Strossmayeru 25. VIII. 1887.

²⁹ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 5. VII. 1889.

U korespondenciji se povremeno govori i o Dalmaciji. Vojnović je smatrao da su dalmatinski Hrvati, sa stotim dijelom autonomije Banske Hrvatske, uspjeli osvojiti pokrajinu i provesti ponarođenje većeg dijela javnih ustanova. U Dalmaciji, smatra Vojnović, ima znatno manje sektašenja i podmetanja nego u Banskoj Hrvatskoj.³⁰ Strossmayer je smatrao da Vojnović idealizira stanje u Dalmaciji, koja živi od bečke milostinje, onemogućena u gospodarskom napretku i povezivanju s Banskim Hrvatskom.³¹ Prilikom putovanja u Dalmaciju u ljeto 1887. Vojnović je stekao ambivalentne dojmove. Isticao je poštivanje ustavnih sloboda, slobodu govora, hrvatski karakter velike većine općina, ali i vladine germanizatorske tendencije. Posebno ističe nena-doknadivi gubitak za narodnu hrvatsku stvar zbog smrti Mihovila Pavlinovića, koji je održavao čvrstoću Narodne stranke. Vojnović izražava bojazan da svi plodovi 25-godišnje borbe u Dalmaciji budu uzaludni ako se opća politika ne promijeni nabolje. Smatra da to dodatno upućuje na važnost slavenske solidarnosti koju su Hrvati uvijek isticali, ali su «pali žrtvom nemara braće svoje, za koju su se vazda izložili».³² Strossmayer je na primjeru Dalmacije pokazivao «ludu politiku» Austro-Ugarske, koja drži Hrvatsku podijeljenu i podjarmljenu umjesto da ju ujedini i ojača. Time se, misli biskup, ide na ruku Srbima koji nastoje prisvojiti Dalmaciju: «Odkinuti Dalmaciju od Hrvatske, znači baciti ju za uvieke u naručaj budućih sгода i nesгода, koje mogu Srpstvu izključivo u prilog biti».³³ Nakon povratka u Dalmaciju Vojnović je nastavio s umjerenim političkim angažmanom bliskim Narodnoj stranci na čelu s Mihom Klaićem. U cijepanju Narodne stranke početkom 1890-ih godina Vojnović je vidio daljnje pogoršanje hrvatskog položaja u Dalmaciji od kojeg mogu koristiti imati samo autonomaši i Srbi. Pozvao se na Strossmayerov zahtjev, prilikom pomaganja da se osnuje «Narodni list» 1860-ih godina, kako sve narodne snage u Dalmaciji trebaju surađivati na njezinu sjedinjenju s Hrvatskom. Dalmaciju je Vojnović smatrao posljed-njim skloništem hrvatstva nakon što je u Banskoj Hrvatskoj potpuno prevladao mađaronski režim. Apelirao je na biskupa da pozove sve frakcije dalmatinskih Hrvata na slogu i izbjegavanje nepotrebnih sukoba «da se sačuva jedini kutić u zemlji gdje može jadna Hrvatska još prisloniti svoju trnjom okrunjenu glavu».³⁴ Komentirajući široko rasprostranjeno odbijanje sjedinjenja zbog mađaronskog terora u Banovini, Vojnović je smatrao da se ono, ako bi postalo moguće, moralo uvjetovati zadržavanjem dal-matinskih posebnosti. Istaknuo je da i danas stoji na stajalištu koje je zastupao 1861. kako sjedinjenje ne bi smjelo značiti potpuno negiranje Dalmacije kao posebne političke cjeline. Vojnović se tada približio ranijem biskupovu stajalištu da Dalmacija

³⁰ AHAZU, KJJS, XI A 233, Vojnović Strossmayeru 25. VII. 1887.

³¹ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 4. V. 1887.

³² AHAZU, KJJS, XI A 235, Vojnović Strossmayeru 25. VIII. 1887.

³³ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 20. VII. 1889.

³⁴ AHAZU, KJJS, XI A 387, Vojnović Strossmayeru 13. VII. 1892.; Isto, 389, Vojnović Strossmayeru 22. VII. 1892.

dobiva samo mrvice iz Beča i da Klaićeva Narodna stranka mora prekinuti beskorisnu suradnju s bečkom vladom.³⁵ No, ipak je smatrao da je suradnja s vladom nužna jer ova lako može, u suradnji s autonomašima i Srbima, poništiti većinu stečevina hrvatskog pokreta posljednjih trideset godina.³⁶

Mjesto u korespondenciji Strossmayera i Vojnovića našao je i odnos Hrvata prema Srbima. Strossmayer je već imao izgrađena stajališta o tome, ali Vojnović je prešao duboku transformaciju. Isticao je da je podrijetlom Srbin, ali da je postupno prihvatio hrvatstvo, umnogome zbog čvrste katoličke orijentacije, jer Srbi poistovjećuju narod s vjerom i odbijaju sve inovjerce.³⁷ Tokom prve polovice 1860-ih godina Vojnović je prihvaćao Karadžićevo mišljenje o srpskoj nacionalnoj pripadnosti štokavaca. U kasnijem razdoblju Vojnović se zalagao za suradnju između Hrvata i Srba smatrajući da imaju zajedničke neprijatelje – u Dalmaciji autonomašku talijaniziranu birokraciju, a u Bansknoj Hrvatskoj Mađare i promađarski režim. No, smatrao je da sa srpske strane nema puno sluha za takvo nastojanje jer se, poput Stranke prava, inzistira na isključivosti i netoleranciji. U doba ukidanja Vojne granice pisao je o skorom dolasku «pravoslavnih mamelukah» u Sabor, kojim će prevlast Narodne stranke biti još veća, a opozicija još slabija. Osuđivao je i protuhrvatske tendencije u Boki kotorskoj i približavanje srpskih političara u Dalmaciji talijanašima. Za Vojnovića su Srbi u Dalmaciji i Bansknoj Hrvatskoj samo poslušno oruđe u rukama vlade koja ih nastoji iskoristiti protiv hrvatske autonomije, a zatim ih odbaciti.³⁸ Strossmayer je, kao i u korespondenciji s Račkim, pozdravio poraz Srbije u ratu protiv Bugarske 1885., smatrajući ludom želju Srba da na razvalinama hrvatske i bugarske državne ideje izgrade Dušanovo carstvo. Poraz Hrvata bio bi i poraz Srba.³⁹ Osuđivao je velikosrpsku politiku koja ne razumije da je propast Hrvata i propast Srba. Biskup je smatrao da dualizam, koji drži Hrvate u okovima, naizgled pomaže Srbima, ali zapravo i njima šteti.⁴⁰

I Strossmayer i Vojnović bili su uvjereni kršćani i katolici, zbog čega njihova korespondencija sadržava mnoštvo izjava o crkvenim i religijskim pitanjima. Posebno su česte njihove žalbe na širenje «framasonskih» i indiferentnih ideja, osobito među građanskom elitom u Dalmaciji i Bansknoj Hrvatskoj. U jednom od prvih sačuvanih pisama Vojnović se žalio da narodna glasila – «Narodni list» i «Zatočnik» – ne posvećuju dovoljno pozornosti kršćanskim načelima koja bi trebala biti osnovica narodne politike. Vojnović smatra da je «prazni izgovor... da valja mimoići vjerozakonska pitanja za ljubav narodne sloge, da ne bi postanuo razdor među katolike i pravoslavce. I dieca

³⁵ AHAZU, KJJS, XI A 393, Vojnović Strossmayeru 26. XI. 1892.

³⁶ AHAZU, KJJS, XI A 415, Vojnović Strossmayeru 4. IV. 1895.

³⁷ HDA, OBO, OSKV, K. Vojnović djeci 24. II. 1891.

³⁸ AHAZU, KJJS, XI A 82, Vojnović Strossmayeru 11. XII. 1882.; Isto, 99, Vojnović Strossmayeru 4. VII. 1883.

³⁹ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 28. XI. 1885.

⁴⁰ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 27. VI. 1890.

već vidu da borba nije medju kršćana i rišćana, nego medju kršćanluka, i poganluka u ženidbi, u nauku, u političkome, i društvenom životu.» Za Vojnovića potrebna je ne samo politička već i kršćanska sloga, ako se želi postići politički uspjeh. U istom pismu Vojnović objašnjava da se odrekao zastupništva za vanjske kotare Boke kotorske jer u njima dominira srpski nacionalizam i pravoslavlje, dok je on, iako po rodu Srbin, po politici Hrvat, a po vjeri katolik.⁴¹ Strossmayer je izjavio suglasnost s Vojnovićevom odlukom i istaknuo svoju privrženost uniji, tj. želju da se Južni Slaveni pravoslavne vjeroispovijesti vrata Katoličkoj crkvi, priznajući papu za vrhovnog poglavara. Glavne su prepreke tome «romanizam» i «byzantinizam». Biskup je isticao – kao i u mnogim drugim spisima koji nisu bili namijenjeni javnosti – vitalnu važnost Hrvata kao katoličkog i slavenskog naroda i tako posrednika između Katoličke crkve i pretežno pravoslavnog Slavenstva. No, smatrao je da ni pravoslavni narodi, posebno Rusija, ni Vatikan nisu moralno dozreli za pitanje crkvenog približavanja.⁴² Papa Leon XIII. i Vatikan previše se obaziru na politički jače čimbenike – poput Mađara – i zanemaruju Hrvate.⁴³ Svoje viđenje glavnog problema Katoličke crkve Strossmayer je izrazio riječima: «Danas je crkva rimska, majka i učiteljica sviuh na svijetu crkava, više nego igda, izključivo talijanska, i to prot naravi i viečitoj destinaciji svojoj. Velika je to... šteta za crkvu i velika nesgoda za papu samoga.»⁴⁴ Biskup je isticao da su Hrvati pojedinačno uvijek bili dobro primani u Vatikanu, ali da su hrvatske delegacije uvijek bile dočekivane sa sumnjom i strahom zbog eventualnih negativnih reakcija Beča i Pešte. Od takvog Vatikana – u kojemu dominiraju Talijani, a jedino Poljaci predstavljaju Slavenstvo – Hrvati ne mogu očekivati mnogo dobrog.⁴⁵ Strossmayeru su Poljaci krivi ne samo zbog korištenja katoličanstva protiv Rusije već i zbog općenito protuslavenske politike koja pogoduje Nijemcima i Mađarima. Smatrao je da dualizam ne bi nastao i ne bi se mogao održati da ga nisu poduprli Poljaci.⁴⁶

Vojnović je isticao da se ne može spašavati i braniti zemaljska domovina ako se zanemaruje nebeska, jer će se tada izgubiti i jedna i druga.⁴⁷ I nakon dolaska u Zagreb često je isticao manjkavost kršćanske gorljivosti u građanstvu, među studentima i nekim profesorima. Smatrao je da «dje krst ne nadahniva, dje ne drži žezlo kraljestva, tu se nikakvome pravome napredku, a svakomu nazadku možemo se nadati».⁴⁸

⁴¹ NSK, ZR, OKV R 5332/13, Vojnović Strossmayeru 24. VI. 1871.

⁴² Benedikta Zelić-Bučan, Još iz ostavštine Mihovila Pavlinovića, *Radovi Centra JAZU*, sv. 21, Zadar 1974., str. 171; Strossmayer Vojnoviću 5. VIII. 1871.; NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 15. IV. 1885.; Isto, Strossmayer Vojnoviću 10. VIII. 1886.

⁴³ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 15. VII. 1887. Vojnović je često branio papu, smatrajući da ovaj radi koliko može, ali ga pritišću nepovoljne okolnosti (AHAZU, KJJS, XI A 231, Vojnović Strossmayeru 18. VII. 1887.)

⁴⁴ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 29. IV. 1888.

⁴⁵ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 31. VIII. 1888.

⁴⁶ NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 15. VII. 1890.

⁴⁷ AHAZU, KJJS, XI A 3, Vojnović Strossmayeru 21. XI. 1873.

Bez poštivanja kršćanskih načela europska civilizacija, koja je već prilično ogreznula u poganstvo, ne može preporoditi jugoistok Europe i povoljno riješiti istočno pitanje.⁴⁹ Vojnović (rjeđe) i Strossmayer (češće) privatno su kritizirali loš odnos Vatikana prema slavenskim narodima, smatrajući da se radi o papinskoj neinformiranosti, ali i prevladavajućem utjecaju talijanskog svećenstva. Izražavali su nadu da bi Vatikan mogao zauzeti povoljnije stajalište, posebno u pitanju dopuštenja staroslavenske liturgije, što bi moglo povoljno utjecati na zbližavanje slavenskih pravoslavnih naroda.⁵⁰ Vojnović je vatikansku podršku dualističkom poretku u Austro-Ugarskoj opravdavao teškim međunarodnim položajem pape i suzbijanjem katoličanstva u mnogim navodno katoličkim državama, poput Francuske i Italije. Smatrao je da papa ima simpatije prema Hrvatima i Slavenima, ali da ih privremeno ne smije pokazivati. Vojnović je smatrao da su papa i Vatikan, nakon Strossmayera, glavne uzdanice Hrvatske, koja ne može očekivati bolju budućnost bez kršćanskog i katoličkog preporoda.⁵¹ Za Vojnovića je najvažnija Strossmayerova međunarodna uloga da održava dobre odnose s papom i Vatikanom, pomažući tako «veliku misiju katoličke crkve na istoku».⁵² Vojnović je, povodom poznatog biskupova brzojava u Kijev 1888. u kojemu je pozdravio tisućugodišnjicu kristijanizacije Rusije, izrazio mišljenje da se Strossmayer ne bi trebao u tim stvarima nepotrebno izlagati jer neprijatelji uvijek tumače njegovo ponašanje kao protukatoličko i nepatriotsko. Za Vojnovića nije sporna biskupova želja da se ostvari unija, tj. pridruženje pravoslavnih crkava Katoličkoj crkvi, ali misli da u tome treba opreznije postupati.⁵³ Zanemarivanje kršćanskih načela za Vojnovića je jedan od glavnih razloga političke slabosti, sektašenja i korumpiranosti, koji su 1880-ih godina dominirali političkim životom u Banskoj Hrvatskoj. Pogrešno je svaljivati svu krivnju na Mađare jer se time skriva poročnost gradske inteligencije koja, zanemarujući kršćanske vrijednosti, ne može pomoći ni narodu ni domovini. Bijedni politički položaj Hrvatske za Vojnovića je samo jedan od mnogih izraza lošeg stanja europske civilizacije u kojoj se kršćanstvo sve više zanemaruje. Mađarska nasilja i domaća korumpiranost Božja su kazna za vjersku indiferentnost i druge hrvatske grijeha. Vojnović moli Strossmayera da u svojoj propovijedi upozori na ove dublje uzroke hrvatskih nevolja i istakne nužnost moralnog preporoda kao preduvjeta za političko poboljšanje; smatra da je gubitak nezavisnosti posljedica sa-grješenja prema Bogu i Božja opomena da se okaju grijesi.⁵⁴

⁴⁸ AHAZU, KJJS, XI A 7, Vojnović Strossmayeru 31. III. 1875.

⁴⁹ AHAZU, KJJS, XI A 10, Vojnović Strossmayeru 17. X. 1875.

⁵⁰ AHAZU, KJJS, XI A 74, Vojnović Strossmayeru 29. VII. 1882.

⁵¹ AHAZU, KJJS, XI A 163, Vojnović Strossmayeru 16. VII. 1885.; Isto, 209, Vojnović Strossmayeru 16. X. 1886.

⁵² AHAZU, KJJS, XI A 168, Strossmayer Vojnoviću 2. X. 1885.

⁵³ AHAZU, KJJS, XI A 272, Vojnović Strossmayeru 24. VIII. 1888.

⁵⁴ AHAZU, KJJS, XI A 143, Vojnović Strossmayeru 22. I. 1885.; isto, 179, Vojnović Strossmayeru 28. I. 1886.; isto, 289, Vojnović Strossmayeru 17. II. 1889. Strossmayer je bio suglasan glede problemati-

* * *

Iz opsežne korespondencije Strossmayer-Vojnović ovdje smo uvrstili izbor od dvadeset i jednog pisma koji sadržavaju važnije podatke o tadašnjim političkim, kulturnim i crkvenim zbivanjima, ponajprije u Banskoj Hrvatskoj od kraja 1870-ih do početka 1890-ih godina. Korespondencija je, i to uglavnom s Vojnovićeve strane, redovita tek za 1880te godine, jer se znatan dio njihove komunikacije zbivao u neposrednim razgovorima. Pisma su i doprinos Vojnovićevoj biografiji jer su znatno opsežnija i informativnija. Strossmayerova su pisma, po njegovu običaju, uglavnom kratka s malo zanimljivih podataka. Dokumenti se donose u izvornom obliku.

1.

1871., lipanj 24, Split

Vojnović piše Strossmayeru o prilikama u Dalmaciji i o svojim političkim i nacionalnim stajalištima.

NSK, ZR, OKV R 5332/13

Preuzvišeni Gospod. i Prijatelju!

Vaš velecijenjeni list 7. Svibnja p. zateko me u oči mog polazka u Dubrovnik, dje su me bili zvali za javnu raspravu, te sam tamo s obitelji pošo, ostavio je da se malo prodje u tastovoj kući, a ja se vratio u Spljet na prve dneve tekućega.

Vaše pismo novi mi je bio dokaz one prijaznosti, kojom ste se dostojili primiti moje nevriedne rječi svaki put kad bi se ja usudio kršćanskom slobodom Vami očitovati svoje mnjenje.

Lasno je, da Vam uz ovaj list dodje tiskana u Nar. Listu zahvalnica svojim biračima, kojom se odričem zastupništva za vanjske kotare Boke Kotorske. Razlozi moje ostavke sadržani su u onom pozdravu. Obrazložiti ih jasnije nije bilo shodno, niti rodoljubno. Cienim dužnost prema Vami, koji ste mi tako iskreno i po meni nezasluzeno prijateljstvo dokazali, otvoriti Vam moje srce.

Kod nas, kako kod Vas kod onog razreda inteligencije, – izuzamši svećenstvo – koji vlada politikom, zabačena je već ona prva čest Vašeg gesla⁵⁵ – na kojoj jedino može se utemeljiti trajni, i pravi napredak domovine naše. Dosta je proviriti u Nar. List, i u Branika-Zatočnika⁵⁶ ovih zadnjih godinah za uvjeriti se, da kršćanska načelo

čnosti moralnog stanja u Hrvatskoj, ali je ipak smatrao da je mađarsko nasilje unutar dualističkog poretka glavni uzrok hrvatskih nevolja (NSK, ZR, KJJS, R 5622 b, Strossmayer Vojnoviću 1. II. 1885.). Za Strossmayera su problematičnije «materijalističke tendencije» u pojedinim užim područjima, poput prirodoslovnih istraživanja. Biskup je izražavao bojazan da bi širenje ateizma i materijalizma moglo štetno utjecati na odgoj mladeži i utrti put protukatoličkoj politici kao u nekim zapadnim državama (isto, Strossmayer Vojnoviću 2. V. 1887.).

⁵⁵ Vojnović misli na geslo, koje je Strossmayer često isticao: „sve za vjeru i domovinu“.

⁵⁶ *Narodni List (Il nazionale)* bio je tada glasilo Narodne stranke u Dalmaciji, a *Branik/Zatočnik/Obzor* glasilo Narodne stranke u Banskoj Hrvatskoj.

ne samo nije poštovano, niti smatrano, što bi malo biti, kao *alfa* i *omega* narodne sgradje, da je tureno na stranu kao stari prijatelj koji je pao u nevolju, s' kojimi se stidiš i razgovarati se, i koji više nije dostojan ni da predje prag tvojih vratih. Prazni je izgovor što se kaže, da valja mimoići vjerozakonska pitanja za ljubav narodne sloge, da ne bi postanuo razdor medju katolike i pravoslavce. I dieca već vidu da borba nije medju kršćana i rišćana⁵⁷, nego medju kršćanluka, i poganluka u ženidbi, u nauku, u političkome, i društvenom životu.

Koji su moji nazori Vami je, Preuzvišeni Gospodine, dobro poznato. U koliko mi je bilo dato radio sam kako da zadobiju prevagu. Nazad malo godinah kad se školski zakon u saboru našem⁵⁸ pretresao, za prvi put narodna stranka se razdijelila: njezina većina je ostala s' vladinim predlogom. Lani kad se pretresala u klubu adresa, vjerozakonska stavka opet nas je razdijelila, te ona okrpina, koja može značiti sve i ništa, velikom mukom i znojem je prodrła. U toliko došli su potresi politički u Francuskoj,⁵⁹ te se vidjelo kudar ide narod kad duh poganstva zavlada u mjerodavnim krugovim: znak, i nauk svim drugima narodim, da «nisi Dominus edificaverit domum ni vanum laboraverunt qui edificant eam».

Savjest nalaga svakomu kršćaninu i rodoljubu da se više ne bori u magli, nego da sebi i družini bude dobro opredieljen cilj na koji smjera, put kojim ide. Nije dosta da budemo složni u političkome nego još u kršćanskom načelu.

Ja sam od mnjenja da u današnjem sastavu našeg sabora nemože se stvoriti narodno-kršćanska stranka, da pače da ne bi bilo ni shodno stvorit je, nego joj samo za sada na drugom polju krčiti put. Ali savjest od druge strane nedopušta mi više da vojujem pod jednim barjakom iz kojeg prve rječi vašeg zlatnog gesla jur su izbrisane, niti da budem solidaran politike koja ne počiva na kršćanskom temelju.

Osim toga, Preuzvišeni Gospodine, Vi znate dobro da ako sam po rodu Srb, po politici sam Hrvat, a po vjeri katolik. Dični kotari koje imao sam čast zastupati dišu Srbstvom i Pravoslavlstvom, koja su slivena u jedan pojam. Koliko se nijesam htijo iznevjeriti mojoj savjesti, toliko ni nametnuti mojim biračima. Odstup je bio jedini poštenu izlazak s' ovog škripca, te sam ga izabrao. Bivši narodno stranka jur u većini, a imajući valjanih zastupnikah novih i starih – mogo sam se častno potegnuti u obiteljnu luku, natrag s' desetogodišnje borbe.

Nemogu Vam zatajati, da neplodnost vaše unutarnje politike, neiskrenost vlade, nezadovoljnost naroda, koji ne vidivši nikakve koristi od našeg hrvanja da pače svoje terete sve više nesnosne izgubio je svako povjerenje u slobodu i u zastupnike svoje – svi ovi razlozi sasvemi da nijesu bili riješiteljni ipak imali su upliva na moju odluku.

⁵⁷ Tj. katolika i pravoslavaca.

⁵⁸ Misli se na Dalmatinski sabor, koji je prvi put počeo sa zasjedanjem 1861. godine.

⁵⁹ Pariška komuna i stvaranje Treće republike.

Brat Gjuro odobrio je moj korak. Pobratim Mijo⁶⁰ nastojao me odvrćati: koštalo mi je takvomu prijatelju ne ugoditi, i s' takimi se drugom djeliti. Ali prijateljstvo, i pobratimstvo usque ad alterim. I tako domaći i zanatni posli činili su mi nepodnosnim zastupnički teret. Nu za vjeru i za domovinu, bio bi ih slijedio žrtvovati, ali za nevjeru nipošto.

Oćuli opet na političko polje stupiti, - to će visiti od okolovština. Stavno neću nipošto nego pod barjakom na kojemu će se razvijati cijelo i čisto Vaše geslo.

Želeći mirno, i skladno se dieliti s' mojom družinom, i ne stvarati razdora s' mojom ostavkom, - jezgru samo razloga moje odreke stavio sam u mome pozdravu. Ovo obrazloženje molim da ostaje kod Vas i kod kuma Mata,⁶¹ kojemu ćete ga moći priobćiti, kad budete u Zagrebu, ali s' molitvom da ga drži za se. Hrvatski izbori prosvietlili su lice našoj domovini.⁶² Ali kako većina malo je mogla dobra učiniti kod nas, malo će i kod Vas. Osudjeno je da u Austriji velika unutarinja pitanja ne riješavaju se nego pod pritiskom vanjskih događajah.

Neznam oćelimo se još susreti na političkom polju: želim oli u Zagrebu, oli nigdje drugdje. Skromnome obiteljnom životu oteo sam se jedino ponudom svog učitelja i prijatelja Pulića⁶³ nazad devet godinah. U tako udesno uzrujano vrijeme – veoma je pogibeljno kršćanskoj duši političko hrvanje. Ne pitam od Boga nego da mi podieli milost kako ću u ljubavi prema svojoj Crkvi, svomu Vrhovnom Pastiru, i svojoj domovini uzgojiti svoju djecu, tako da ova nad oćevom ploćom uzmogne urezati ova jedina dva slova: «fidem servavit».

Ali će mi kao jedino nadarje sveg političkog vojevanja ostanuti Vaše dragocjeno prijateljstvo, koje ufam da će me slijediti i daleko od praha političke borbe.

Ovom nadom ljubim Vam u ruke, moleći za Vas pastirski blagoslov.

Dubokim počitanjem ostajem

Preponizni sluga i prijatelj
K. V.

U Spljetu, na Ivandan 71.

⁶⁰ Hrvatski političar i ideolog Mihovil Pavlinović.

⁶¹ Političar Matija Mrazović.

2.

1871., kolovoz 5, s. 1.

Strossmayer obrazlaže svoje mišljenje o odnosu vjere i politike.

NSK, ZR, KJJS, R 5622b

Vele cjenjeni prijatelju!

Oprostite što Vam tako kasno odgovoram. Boležljiv sam, ter stoga za ništa. Svima nam je žao, da ste se Vi odrekli zastupstva, jerbo u Vami je nestalo u Saboru najglavnije sile. Žaoba naša tim je veća, čim je po našem mnenju, nadošlo vrijeme, da se ozbiljno latimo glavnoga našega posla, to jest: sdruženje. Vjera, prijatelju, ostaje svakomu pravomu domorodcu najpoglavitija stvar, koja ima sva naša nastojanja oduševljivati i oplemenjivati. Ja mislim da se od nas nitko nje odrekao nije. Kad što se može biti o njoj samo zato manje govori, da joj se ne škodi. Vjera ima svojih naravnih odvetnika, koji joj sveudilj put krče do svijesti narodne, i koji su u prvom redu pozvani, da je brane svugdje, gdje se na nju navali. Ja može bit preneglo sudim, ali mi se čini, da Vaši Biskupi to svoje zvanje dosta neshvaćaju. Ja se uvijek sa žalošću siećam, da su Vaši Biskupi tada, kad je bilo u Saboru proti Vladi braniti kršćanska načela, izostali iz Sabora samo zato, da se Vladi ne zamire. Tada je Pavlinović sam činio dužnost biskupsku.

Meni se čini, da sveta vjera u nas, osim što ima u svijesti svakoga pojedinca, pak i u obitelji živjeti i vladati, ima tu specijalnu zadaću: da naš narod jednom ujedini i ono što je izvan krila crkvenoga, u crkvu prevede. Sve što bi se toj uzvišenoj svrsi protivilo ima se odstraniti. Jedan ekstrem koji to prieči, jest: byzantinizam. Drugi meni se čini romanizam. Prijatelju! Ako Bog da sastat ćemo se i o tom поближе besjediti. Nemojte dvojiti da se u svrsi slažemo, ako se može biti u sriedstvih razilazimo.

Ja sam ovd jedno 3 nedielje. U ponedjeljak vraćam se putem Beča kući. Nadam se da ću se u Beču sastati s Riegerom.⁶² Ovdje je Vaš brat Gjuro. Liepo se zabavljamo. Moje zdravlje prem je nješto bolje, ipak u toliko je slabo da za nikaki ozbiljni posao niesam. Što Bog dao. Pozdravite mi liepo Vašu krasnu obitelj. Kad uzpišite prijatelju Miji recite mu moj bratski pozdrav.

Ljubim Vas sto puta i ostajem do vieka viernim prijateljem.

Strossmayer

5/8 71

⁶² Misli se na pobjedu Narodne stranke i poraz mađaronske grupe na izborima u Banskoj Hrvatskoj.

⁶³ Niko Pulić.

⁶⁴ Češki političar Ladislav Rieger.

3.

1873., ožujak 10, [Đakovo]

Strossmayer osuđuje oportunističku politiku pojedinih dalmatinskih političara.

NSK, ZR, KJJS, R 5622b

Vele cienjeni moj prijatelju!

Na posljednji Vaš list, koga sam u Rimu dobio, evo Vam iz Djakova odgovoram. Žao mi je da sam prijatelja i brata Miju razžalostio. Recite mu molim Vas, da ga više ljubim i štujem, nego samoga sebe. Nek se umiri. Meni je jedno pred očima hlebdilo, a to je: da se svakoj raspri medju nami u Dalmaciji na put stane. Imamo dost vanjskih neprijatelja, koji bi nas, da mogu, u kapi vode utopili. Što će s namih biti, ako dopustimo, da se makar i nehotice razpre medju namih radjaju?

Ja sam se preko Beča vratio. Nemogu Vam kazati, koliko sam razžalošćen bio zbog ponašanja Dalmatinaca u izbornoj reformi.⁶⁵ Bio sam sa Danilom, sa Vašim bratom i sa Antoniettom. Vidio sam da naginju na neprijateljsku. Vidio sam da su barem neodlučni. A u pitanju tako važnu i odlučnu neodlučnom biti, znači za Slavjana dopustiti, da neprijatelj danas nož rine u prsi brata i prijatelja moga. Kratkovidnost je skrajna neuidjati: da kad se to sbude, sutra ćeju istim nožem i u moje prsi. Vaši ljudi u Beču neimaju nikakve stalne političke misli. Ja se bojim da ćeju se jako osramotiti. Ja mislim, da se ja u tom slažem s Vami i sa bratom Mijom i izkreno Vam velim: da ja nipošto ne bi mogao podupirati ljude i novine koji nikaki obzir neimaju na to: što pravda i isitna, što poštenje i bratska solidarnost od nas zahtieva. Vidite dakle, da će se po svoj priliki do skoro stvar razbistriti, pak ćemo mi jednim putem. Ali i u tom slučaju želim: da se nipošto nedira u tanka pitanja, koja su još danas medju nami prerana. Pozdravite sto puta Vaše i ostajte zdravi i Bogom blagosovjeni.

Vaš prijatelj

Strossmayer, Biskup

10/3 73

⁶⁵ Misli se na glasanje petorice zastupnika dalmatinske Narodne stranke u Carevinskom vijeću za neposredan izbor zastupnika u pokrajinama, suprotno napatku vodstva Narodne stranke.

4.

1877., travanj 18, Zagreb

Vojnović moli Strossmayera da se pridruži hrvatskom poslanstvu papi.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 21

Preuzvišeni Gospodine!

Obasut Vašoj milosti neznam ovaj put kako se latit pera. Vi ste se dostojali sjetiti se na moj imendan, Vi ste se odlučili omogućiti mi putovanje u Rim, na koje nijesam ni sanjao, a kako da ovo sve nije dosta Vi ste imali dobrotu po prijatelju Kohariću pozvati moju obitelj i mene za dojučeršnje praznike k Vami. Što sam zaslužio pred Vami da mi date take nježne dokaze Vaše ljubavi? A što je zaslužio umrli, kad ga milost božija grije? Ništa. A što mi ostaje, Preuzvišeni, nego poljubiti Vam blage ruke u ime svoje i ciele obitelji, te opetovati Vam ono što sam pismo prijatelju Miji kad me iznenadio viesti blagotvorne Vaše nakane prama meni: «Bože, daj da ostajem haran našem Biskupu do kraja moga života». Jer kad vidim koliko neharmonika ste učinili, Preuzvišeni, Vašom dobrotvornom rukom, - razumjevam kako i ova kriepost biva dar Božiji, kojoj mi slabi ljudi bez Njega nijesmo sposobni. A tu harnost ovaj čas ne bi Vam znao bolje izkazati, nego kazajući da bi ja pregorio sve ove najnovije dokaze Vaše ljubavi, samo da sam stavan da ćete i Vi s našom deputacijom u Rim. Znajte, Preuzvišeni, da sam ja privatno pisao u Dalm. najodličnijim osobam, kojim je za Vjeru i Crkvu našu stalo, ne bi li se pridružile deputaciji, tako da bi se ciela Hrvatska predstavila S-me Ocu. Nijesam mogao kazati da će Vaša Preuzvišenost biti s nami, ali sam izrazio nadu da će biti.⁶⁶ Ovoga tjedna Vi ćete primiti posebni poziv našeg odbora, kojemu mi se tvrdo ufamo da ćete se odazvati, kako se ufa i obći prijatelj Dr. Rački. Odvažite li se na to: 1-o deputacija naša, ne tom će se nati stavno da joj se pridružite, postati će sjajnijom, i mnogobrojnijom, te će privući dobar broj rodoljuba iz Hrvatske za- i preko-Velebitske; 2-o pružiti će Vam prigodu da u Rimu, pod utiskom koji nas čekaju, uz najsrdačnije Vaše prijatelje prisv. Račka, našega Dr. Mija, i po sriedi toliko rodoljuba, kojih ćete biti srce, - što god vječate i osnujete, kako bi se poboljšalo naše stanje u očima velikih nastajućih događaja; 3-e pošto s mojim najvećim veseljem obaznao sam danas od samog Dra Račka da će postanuti kanonikom Zagrebačkim, toiko ovaj događaj koliko samo hodočašće u Rim poboljavši Vaše odnošaje s Arkibiskupom,⁶⁷ dati će Vam prigodu da uticate blagotvorno u dogovoru s njime da se nešto preduzme u smislu krasnoga Vašega članka u Obzoru, i da se zametne od strane našega složnoga Episkopata što bi kadro bilo poboljšati stanje dosta žalostno naše Crkve u Hrvatskoj. U tu

⁶⁶ Strossmayer je odustao od puta, pod izgovorom da je bolestan, zbog papine proklamacije protiv „šizmatičke“ Rusije.

⁶⁷ Zagrebački nadbiskup Josip Mihalović s kojim je Strossmayer bio u zategnutim odnosima zbog političkih razilaženja.

svrhu, Preuzvišeni, ako se odvažite ići, te Vam se učini shodno, pišite dva slova prijateljska prisv. Posiloviću. Kad bi blagoslov S-a Oca polučio samo to složno djelovanje naših Biskupa, – novo doba bi svanulo našoj biednoj domovini.

Nadostaviti ću odjen odlomak lista Vašega prijatelja kan. Voršaka, komu sam se obratio bio za obavjestiti u ime odbora: «Nemirujte dok u kako svoje neuhvatite i našega biskupa. Brez njega kanda bi svako hrvatsko poslanništvo luknjavo i krnjavo bilo. A uza to častno je po naš narod, a probitačno po njega, da se on, kadagod je prilike, primakne k Papi. Iza njegove srčane i krasne okružnice teško se on te dužnosti odreče.»

A u svojoj iskrenosti i neograničenoj ljubavi prama Vašoj preuzvišenosti, neće te mi zamjeriti ako Vam kažem: uprkos Vapoj zlatnoj okružnici, i Vašemu revnome nastojanju za proslavu S-a Otca, Vaši neprijatelji u Hrvatskoj, a neprijatelji S-a Otca i naše majke Crkve u Hrvatskoj i izvan Hrvatske zloupotrebili Vašu neprisutnost u Rimu u tako svečanoj prigodi protiv Pape, protiv Crkve i protiv Vas.

Naš Rački nije se još odvažio poći, ali na Vašu besjedu hoće: u rodoljubnom katoličkom sastanku u Rimu, dje budete Vi i Hrvatka, ne smije niti on biti odsutan.

Dočim iz daleka čuje se tutanj nastajućeg rata, hitimo se, Preuzvišeni Gospodine i Prijatelju, u Rim da primamo od Namjestnika Isukrsta blagoslov za našu Hrvatsku prvo nego njezin udes ne bude u Božijem Vieću odlučen.

A u toliko mojoj obitelji i meni, koji skupa Vam ljubimo puni harnosti i odanosti drage ruke, podielite Vas blagoslov, dočim mi je čast potvrdit se, nazivljajući Vam lijepi Gjurgjev danak.

Vašoj Preuzvišenosti

U Zagrebu, 18/4 1877

Prepokorni sluga i prijatelj
Kosto Vojnović

5.

1877., svibanj 12, Zagreb

Vojnović javlja o pripremi za hrvatsko poslanstvo papi.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 22

Preuzvišeni Gospodine!

Dočim smo Vas svaki dan čekali, bolno me iznenadi Vaš dragocieni list 8-a tek. Kojega sam uz riedki nezasluženi dokaz Vaše blagodarnosti i ljubavi sam primio i na kojemu neznam kako Vam zafaliti. Ali bi ga ipak, ne oklevajući jednog časa, veselim srcem odmah pregorio, samo da budete Vi medju nami. I biti ćete: Bog dobri koji je ovo liepo dielo počeo na njegovu slavu, i na spas i preporod naše Hrvatske, on će ga

i svršiti. Ovom malom neugodnosti, svakako prolazećom, on nam je htio dokazati da o Njemu svaki uspieh visi. Evo Nuncius brzojavi prekojućer Nadbiskupu da će S. O. primiti hrvatsku deputaciju u posebnoj audienciji dne 30-a Svibnja. Kad bi ste dakle, što ufam u Boga da neće biti, za 2 tjedan bili prisilovani liečiti prehladu, Vi bi ste ipak mogli lagodno prispjeti. Liepa kita Hrvata odavle kani odlaziti duhovni ponedielnik: mi Vas čekamo za Duhove da nam čitate S-u Misu za hodočastnike, pak uz Vas svi 21-a put Rim, a pobratima Mija zateći ćemo u Zidanom mostu. Nikomu, ni mojim kućanim, nijesam priobćio Vašu malu boležljivost, osim prijatelju Kohariću, da se ne bune ni dobri ni zločesti, osobito sada kad Vami imamo zafaliti što vas episkopat se složio u jednoj misli, a to je najugodnija žrtva u današnje uzburkano vrieme dobromu Bogu, najljepši dar Njegovome Namjestniku. Za to kad bi ste Vi makar 29-a Svibnja došli u Rim svrha poglavita bila bi polučena, a uz tu druga ne manje važna, ne manje mila Vašem u srcu, kojoj ste bili početak, i koja se daje postignuti prisutnošću svih hrvatskih Biskupa. Ovu priliku božija Providnost neće dva put pružiti. O tome biti će govora kad ću moći ljubiti Vam ruke; nije predmet za pismo.

Znajte, Preuzvišeni, da ćemo nositi sobom naš barjak, jer kako nam piše Pr. Voršak S. O. prima svaki narod pod svojom zastavom: tako će u Rimu Hrvatska pod svojom trobojnicom primiti blagosov S. O. Pak da tu ne bi bio Strossmayer? Nipošto, pak makar činili našim molitvam silu Bogu, i Majci Božijoj da Vas ozdravi. – Pisamo sam za «Unitta Cattolica» koju S. O. čita dopis o pokretu katoličkome našem, o svečanosti koju spravljamo S. O., o Vašoj krasnoj okružnici, koje sam najljepši odlomak preveo, a drugi list «La Voce Cattolica di Trento» primio. Takodjer sam preveo i naš proglas, i taj je jur u «Unita Cattolica» tiskan. To isto kanim činiti i za Vašu encikliku za obraćenje pravoslavnih, i za onu koja će izaći 15-a svibnja, i koju molim da mi pošljete, a jur sam primio dva lista Glasnika, u kojemu su tiskana ona dva prva pisma, i na kojim Vam liepa fala. I sa krasnom adresom našega Račka, koja nas je oduševljela, učiniću isto. Napokon ja ostajem odjen na Vaše razpoloženje, da Vas čekam.

A sad u ruke božije: istina da nijesmo dostojni da na okupu budemo pred Namjestnikom Isukrsta, ali veliko je milosrdje Svemogućega, velika bila vjera otaca naših, poradi koje cienim da još ne poginosmo.

Uz moju obitelj koja Vam ljubi ruke ostajem za života najdubljom i najharnijom ljubavi

Vašoj Preuzvišenosti

U Zagrebu, 12. 5. 1877.

Pokorni sluga i prijatelj
Kosto Vojnović

6.

1879., ožujak 20, s. 1.

Strossmayer iznosi mišljenje o tekućim političkim i crkvenim prilikama.

NSK, ZR, KJJS, R 5622b

Dragi moj prijatelju!

Sto puta Vam i Vašima hvala na čestitki. Bog Vas blagoslovio u svakomu dielu i poduzeću Vašemu.

Drago mi je, da tako sudite u presv. Gospo. Forlanu i gosp. Berčiću. Oni će ju k meni uskoro. Ja sam jim, naravno, ponudio svoj dom i dočekati ću jih bratski, tiem više jer bo bi rad š njima razgovarao o Bosni, koju bi valjalo tako organizirati u crkvenom obziru, da crkva bosanska uzvišenojo svojoj svrhi odgovori. Mlogo će to zavistiti od njihovoga mnienja, jer se čini, da su oni poslani Rimom u sporazumljenju sa Vladom austro-ugarskom. Što mi Vi o njih pišete vrlo me je uzradovalo; jer iskreno velim da su ti ljudi samo tada u stanju pravedno mnienje u toj za naš narod vele važnoj stvari izreči, ako se samih sebe posve odreknu i ako si reknu: mi u cijeloj stvari tako smo nepristrani, da nebi ništ u Bosni primili, pak da nam se to sve i ponudi. Inače i kod najplemenitije namjere podvuku se kriva mnienja. Mogu Vam reč, da ću ja sve, što je u mojoj moći učiniti, da se Bosna u crkvenom obziru, kako valja, organizira, ali ako me pitate: kakvom nadom! reči mi je, da kako stvari stoje, više se bojim, nek se nadam. Ono je u kath. listu vrlo liepo, samo me je oko srдца zazebló, što mi se čini, da je to Boroša pisao, avanturist prve klasse, a sad je takvih ljudi vrieme!

Što se nagodbe tiće s Madjari, i ja mislim, da nećete ništ opraviti, ali velim sa sviem ozbiljem duše svoje: ako Vam ne podje za rukom izpraviti ogromne pogriješke u financialnom obziru počinjene i ako nedobijete financialnu upravu u svoje ruke, Vi ste svi, moj dragi Kosto, izgubljeni. Dvojim pako, da ikoji od naših matadora koji u tome comitéu siede ozbiljno se tim pitanjem bavi. U tu svrhu valjalo bi, ko što sam ja već jednoč rekao, u Beč otići i zamoliti Hofmana, da nam sve spise da, koji se na prvu magjarsko-austrijsku nagodbu odnašaju; ako nije možebit moguće bilo, te sve spise u Pešti dobiti, ali po svoj prilici da jih tu ni tražili nismo, i da jih naši domaći organi poštanski, za koji se toliki novac troši, niti neimaju, niti znaju način kako bi se nabavili.

Moj brate Kosto, Bog zna kakvih absurdeteta nebiva u našoj zemlji! Od Broda do Osieka na željeznici 18 sati, a na koli 7, 8 ili najviše 9 sati. To je željeznica, koja se je našim novcem gradila.

Valjalo bi već jednaput na čisto izići i s našima zakladama, ali sve to bez ljute borbe i bez napora nemože da što biti. To bi moglo se sve postići samo tako, ako bi ljudi u skrajnu slučaju spremni bili svoj položaj žrtvovati, i u opposiciju to jest u svetu i neobhodno narodnu borbu stupiti. Poleg pako načela, kog neki ljudi sliede:

najpreča je narodna nužda, da mi na čelu ostajemo, pod kojom se najpotišteniji ego-
isam sakriva, da što da ništ nemože biti.

Ja ću u Beču gledati spise gore označene dobiti i ako iole moće bude proučiti jih.
Da što, da bi o tomu glavniji čoviek javno progovoriti morao; ali prvo morao bi stvar
do posljednjega temelja proučiti, a drugo nebi smio tu ja biti komu je do višjih ra-
zloga stalo.

Još jedanput liepo pozdravite sve Vaše.
S osobitom ljubavju Vaš priatelj i štovatelj

Strossmayer

20. ožujka 879.

7.

1879., travanj 13, s. 1.

Strossmayer kritizira financijske posljedice Nagodbe.

NSK, ZR, KJJS, R 5622b

Dragi moj priatelju Kosto!

Hvala na čestitci. Vami dupla od mene čestitka i godovna i uskrсна. Svima Vašim
pozdrav i blagoslov i srietan alleluja! I moji svi Vas pozdravljaju. Što se tiče poziva da
što da sam ga primio.

Ja poslie uskrsa idem odmah u Beč. Pobrinuti ću se za spise, daj Bog da jih dobi-
jem. Što se tiče «ključa» ja sam našao naš «peccatum originale». Moja je stara slutnja
potvrđena. Ja ću o tom progovoriti javno. Samo mi trebaju neki spisi, koje mislim u
Beču dobiti. Sakač veli, da neima države na svijetu, koja bi tako generosna bila, ko što
Ugarska pram Hrvatskoj. Posve protivno je istina, da neima države ni naroda na
svietu, koji bi drugi bratski narod tako grdo i nesramno exploitirao, ko što nas Ma-
djari ne samo exploitiraju, nego još i javno sramote. Po mome čvrstomu mnienju
stvar je jasna tako, da je i diete uviditi može. Žali bože od strane Madjara, barem
onih, koji su 67 traktirali sa Austrijom, a poslie s Rauchom mala fiedes je jasna. O
tome ćemo govoriti obširno kad ja dodjem u Beč. Hoćel biti moguće dobaviti u Beču
čovieka, neznam. Za take stvari imali bi se brinuti članovi deputacije, da neidu u
Peštu ko grlom u jagode. Moj dragi Kosto! na vami svima leži neizmijerna odgovor-
nost pred Bogom i narodom. U svih pitanji možete popustiti, u pitanju materialnom
i pitanju poštenja nikada, a ipak se bojim.⁶⁸ Obzor, koji je postao «ništarija» i nješto
još gorjega, već veli: da se mora, pa mora nagodba učiniti. A ja velim: današnja fi-

⁶⁸ U pregovorima između hrvatske i mađarske deputacije odbijeni su svi hrvatski prijedlozi za refor-
mom Nagodbe i zadržano je dotadašnje stanje. To je nešto kasnije pospjelo rascjep u Narodnoj
stranci i stvaranju Neovisne narodne stranke, koja se zalagala za značajniju reformu Nagodbe.

nancialna nagodba šteta je i propast narodna i ujedno sramota. Nju ni jedan Hrvat pošten potpisati nesmije. Treba da kako sve pokušati, pak na posljedku na kralja i njegovu pravdu appellirati. On je naravni posriednik medju namih. O tome obširnije, kad dodjem u Zagreb.

Drago mi je, da je dobri Forlani biskup u Kotoru. Za to je, za Bosnu nipošto. Ja ću u Beču pokušati obširno, ako uzbude moguće, govoriti o Bosnoj! Mislim govoriti s Šafeom o mojih 40 hilj. For. uložениh Spljetu.

Bog Vas blagoslovio! S osobitom ljubavju ostajem Vam uvijek štovateljem i priateljem.

Strossmayer Biskup.

13 travnja 879

8.

1879., kolovoz 24, Zagreb

Vojnović opisuje stanje hrvatsko-mađarskih pregovora.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 35

Preuzvišeni Gospodine!

Pošto nisam imao sreće sastati se s Vami u Zagrebu, kako mi je bila želja, da s Vami prosborim malo o našem položaju, i o teškome teretu, kojeg nose moja slaba pleća, usudjujem se nekoliko rieči Vam pisati posve pouzdano da Vam razjasnim ono što stoji, u našem mnjenju. Prigovori, koje mu čini Preuzvišenost Vaša, kako mi reče zajednički prijatelj Dr Rački, oni isti su, koje sam ja učinio, i kojim niesam mogo prodrieti.

1. Prigovara se da nuncij ispovjeda siromaštvo naše, i da ne ulazi u pretresivanje nepravednosti glasovitog ključa. – Okoristivši se sa podacima, koje mi je Vaša Preuzvišenost priobčila u drugome pismu, ja sam bio sastavio odlomak, kojim nepravičnost ključa imala je biti podlogom, na kojoj se imao zahtievati ukinuće ključa. Za sada nisam mogo prodrieti mojim predlogom: nije isključeno da će se on upotrebiti u daljnoj raspravi. Kod ovoga predloga dakle ostadoh u manjini u pododboru.
2. Prigovara se da je spojenje krajine zahtievano kano uzgredno, i da in prima linea pita se uzdržanje staus quo.
3. Prigovara se da nije potaknuto gospodarstveno pitanje. Propao sam i u pododboru i u kraljevinskome odboru sa mojim predlogom, da se podigne tužba u nunciju protiv gospodarsvenome pravcu politike mađarske, osobite glede željeznica. Propao sam sa predlogom da se podigne tužba radi neizvršene celokupnosti zemlje (glede Dalmacie i Rieke), radi neporabe hrvatskog jezika na željeznica

etc. (ovdje i Mirko⁶⁹ se složio sa mnom) i radi inih tegoba. Moje nesuglasje u svih pomenutih pitanja dao sam bilježiti u zapisnik.

Ipak se nadam da nisam konačno propao s mojim predlozi, i radim kako će osobito gospodarstveno pitanje biti podnešeno.

Medjutim kad odbor ne bi popuštio za dlaku u svojim zahtievi jedna Hrvatska ne bi zlo prošla. Ti zahtievi, kako Vam je poznato, su sljedeći: 1-o Ukinuće ključa, 2-o Povratak uzkrćenih nam prihoda (krajiških, župničkog bira etc.); 3-o Spojenje krajinje; 4-o Financijalna samouprava, i samouprava državnih cesta i rieka; 5-o Predhodno sporazumljenje domaće i zajedničke vlade pri sastavljanju proračuna i obračuna hrvatskih prihoda; 6-o Izručenje naših zaklada.

To je nešto, kako nam dokažu navaljivanja mađjarskih i austrijskih listova na nunciji. Hoće li ostati odbor pri svojim zahtievih? Na tomu neznam još odgovoriti: božijom pomoći ja ću ostati, i zagovaraću ine moje predloge do konca. Nego i abstrahirajući od krajiškog pitanja, ima nekih pitanja (sub 1-o, 2-o, 5-o) u kojih neće se naći živa duša koja će popuštati, a na koja Mađjari neće pristati. Za to ja držim da nećemo doći do nikakvoga sporazumljenja, i da će neobhodno nastati kriza kad se budemo skupa sastali koncem rujna ili početkom listopada. Utješno je vidjeti da Obzor sam kaže da će narodna stranka radje saći s političkoga vidika, nego li se dati potisnuti na drugi terrain, koji ne bude terrain nuncija. A dobro je da Klaić⁷⁰ u svome članku (u Nar. L.) «Hrvatska na razkršju» - odobravajući zahtieve nuncija, kaže da narodna stranka ne smije popuštiti od njega, te s njimi pasti ili ostati. U ovome smislu radio sam i radiću, da ostane u narodu jezgra nezavisne stranke okolo koje će se dalji rad nastaviti. Malešne su moje sile: što mogu činiću i činim, a neka me Vaše molitve, Preuzvišeni, Vaši savjeti i Vaše pouzdanje podupiru. Dostojite se izručiti Vašemu obredniku uklapani list, u kojemu pišem o pitanju pjace, za koju radim što mogu.

Primijte, Preuzvišeni Gospodine, rukoljub sve moje obitelji uz izraze najdubljeg čuvstva harnosti i ljubavi.

Vašoj Preuzvišenosti

U Zagrebu, 24/8 79

Prepokornog sluge i prijatelja
Koste Vojnovića

⁶⁹ Vjerojatno Mirko Horvat, tada poznati političar.

⁷⁰ Dalmatinski političar Miho Klaić.

9.

s. d., s. l.

Vojnović izvještava o rezultatima hrvatsko-mađarskih pregovora i o odnosima unutar Narodne stranke.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 438

Preuzvišeni Gospodine!⁷¹

Prigodom nastajućeg mladog ljeta dopustite mi, Preuzvišeni, da Vam najsmjernijom i najsrdačnijom odanosti u ime svoje i sve svoje obitelji čestitam svako od Boga dobro, a najviše da Vam svemogući uzdrži dragocieno zdravlje, tako da krepak i čitav uzmognete velebnj Vaš hram svršiti i posvetiti na slavu božiju i na probitak naroda našega, ljubimca Vašega.

Tečaj, kojim su išli naši javni u Pešti i u Zagrebu Vam je poznat. O jednoj točki, koju ste mi Vi toliko puta preporučili red je da Vas obavještim, naime ob onomu istočnome griehu, kako je Vi dobro zovete, kojega je Hrvatska nastavila, ili da bolje rečem baštinila od god-e 1868-e. Stanovište koje ste mi Vi na široko obrazložili o nepravednosti izvornoj ključa, branio sam u pododboru, kad se raspravljao sadržaj nuncija, te sam bio i predložio u tome smislu dotičnu stavku. Pododbor (Mišk. i Mraz.) ne prihvatiše ju, pošto još nismo imali spise od nagodbe za god-u 1867 medju Austrijom i Ugarskom. Te spise napokon dobismo, te sam ih proučio i osvjedočio sam se podpuno o točnosti Vaših tvrdnja. Mrazović ih takodjer prouči u Pešti, i učini račun po kojemu naša doprinosbena kvota, da se imalo u obzir ono što smo mi faktično plaćali Beču u perijodi 1860-1865. bila bi iznosila 2 11/10. – Nego i za Ugarsku nije ostala mjerodavna ta faktična uplata, nego se neki posredujući iznos uzeo za podlogu, pored koje naša kvota bi imala biti 3 58/100, a nipošto ona glasovita od 6 44/100, da pače u najgori slučaj uzv prosličnu cifru, ne bi smo imali platiti više od 4 77/100. Ovdje mi je red upozoriti Vašu Preuzvišenost na sljedeće. Hrvatska plativ Ugarskoj 55% od svojih prihoda neplaća više od 3% na mjesto onoga 6 44/100, što stoji u nagodbi. Dok Hrvatska ne bude imala u svoje ruke financije, ne smije pristati na nikakav ključ, jer povišenje tog ključa visi do onoga koji može kad hoće zajedničke troškove povisiti i nametnuti nove poreze, dakle od Ugarske i Austrije. Evo zašto se tražilo Nunciju ukinuće ključa, ali žalibože, kako Vam je poznato, većina kralj. Odbora napuštala tu točku, o kojoj nisu hteli ni slušati Mađjari. – A sad dobro je da znate kako se došlo do glasovitih punktacija. Krestić je vidio da dok Mišk. i Mraz. Ostaju pri stanovištu nuncija, zaludu mu posao, te iznenada reče da će on i družina pristupati k manjini, najme onome mnenju koje je vojevalo da se ništa nepopušti i da se razbije s

⁷¹ Pismo je pisano krajem 1879. ili početkom 1880., jer govori o hrvatsko-mađarskim pregovorima još jedinstvene Narodne stranke i o novoj godini.

Madjari. Kao sutradan imalo se glasovati imali se i što napuštiti od Nuncija. U onu noć Mišk. obrne kabanicu, te sutradan na sjednici ostavi manjinu (ne rekav prvo meni ni rieči) i pristupi Krestičevoj većini, i tako nastadoše punktacije. Da je manjina ostala nepomična, vas posao većine bi se bio izjalovio. – Quid nunc? Ugarska vlada, reć bi, trpi sadašnju vladu i Bana, jer se nada da će ovomu poći za rukom najjasnije prodrieti s nagodom na saboru, - pak namišlja odpuštit ga kad bude posao gotov. Ne bude li se došlo do sporazumljenja u Pešti, opet će ga odpuštiti. U Pešti pak kralj. odbor će nastojati da se na svaki način sporazumi, i da proguta onu tvrdu kost krajiških prihoda uz kakvu kombinaciju, ili (!) tvrdo obećanje za krajinu. Najveća poluga da se vladajuća strana uzdrži jest Obzor, kazati će Vam preč. Rački što je radio da ga iztrgne Mišk. iz ruku, – ali opozicija nije mogla naći urednika, i tim će stvar izjaloviti. Ovo traljavo stanje trajati će dakle još do nagodbe, ili ok nam se smiluje Bog. U opoziciji staroj i novoj «quot capita tot sententiis» – i obziri svakojaki. Izvolite dakle si promisliti moj položaj i ovdje i u Pešti, koji mi je u toliko snosiv, u koliko bez ikakvih spona i saveza radim i glasujem po svojoj savjesti. Tako sam glasovao protiv produženju nagodbe, jer u financijalnome odboru bi, fala protimbi Mraz., odbačen predlog moj da se sabor zaključkom ogradi protiv ukinuću krajiških prihoda. Tako sam glasovao takodjer i protiv indemnitetu, da ne kompromitiram te prihode.

Znajte, Preuzvišeni, da u pitanju pjace izručio sam bio Banu spomenicu, baš u sgodni čas kad je imala biti zamoljena podžupanija da nariše nacrt mjesta, u svrhu da bi se bazar iliti vašar manjih stvari sljedio držati na Strossmay. Trgu, – polag onoga što mi je bio pisao Vaš obrednik. Take su imale biti inštrukcije koje su se imale dati pod županiji. Biti će osam dana da sam govorio sa referentom, koji mi potvrdi isto stanovište. Nemogu se nego čuditi dakle onomu što mi piše G-n Cepelić, da je tamo opet nepovoljno riješeno, a ne služi da Vam rečem kako bi interpelacija bila još pogoršala položaj, pošto vjerna većina bila bi uzela na znanje bud kojekakvi odgovor vladin. Nego ja ću ipak i dalje raditi, te molim da mi G-n Cepelić pošlje odmah rješenje o pijaci.

Piše mi Dn Mijo da ga ozloglasuju radi onih bosanskih novaca etc., koje je ovdje izručio Museum-u, te Vas najusrdnije molim, da bi ste izvolili ovaj posao riješiti onako kako sam ga bio ja sa Preč. Račkom utanačio na umirenje Pavlinovića. O tomu i o Vašemu mnenju i savjetu glede moga tegotnoga položaja imajte mi dobrotu koju pisati na moje obodrenje, ravnanje i utjehu. Preporučite me Svemogućemu da mi orkiepi slabe snage za nastajuću godinu, i molim da mi kažete namjeravate li ovih poklada amo doći, i kada à peu prés.

Ljubeći Vam posvećene i prijateljske ruke ostajem

Vašoj Preuzvišenosti

Ponizni sluga i prijatelj
Kosto Vojnović

10.

1881., travanj 12, Zagreb

Vojnović iznosi stajalište o katoličkim listovima, putu u Dalmaciju i hodočašću u Rim.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 49

Preuzvišeni Gospodine!

Najusrdnija i najsmjernija Vam budi zahfalnost na Vašoj ljubeznoj čestitki prigodom moga imendana, i na dugome listu kojem ste me počastili, sadržaj kojega priobćio sam Dru Jagatiću u koliko se njega tiče. On će u svome listu pretiskati od Vaše jubilejske Enciklike⁷² onako kako želite, a ob ostalome on sam će Vam ovih danah obavještiti. Na Kat. List sam Vas predbrojio kako ste mi naložili, a u tome listu preuzdržava si Jagatić ex professo pisati o osnovi čifutskoj,⁷³ a pravu uslugu stvari bi ste učinili, ako bi ste, Preuzvišeni, po mogućnosti poslali njemu tekst sam zakona iz kakvog lista, pošto ga se nije moglo do sada dočepati, izim iz nekog izvadka «Agramerice». Ovdje mi budi dopušteno o važnom predmetu i potrebi nezavisnog katoličkog organa u Hrvatskoj priobćiti sljedeće. Kako će Vam Dr jagatić obrazložiti Kat. List nemože biti nezavisnim, jer mu je existencija skopčana sa zakladom, kojom upravlja nadbiskup zagrebački pro tempore. I za to još god-e 75, osviedočenika, ko bijaše bolji zagrebački sveštenici da brez političkog nezavisnog katoličkog organa, koji bi zastupao u socialnih i političkih pitanjih načela katolička, a zastupao bi narodnu značajnu i dostojanstvenu politiku, vas naš rad neće uspjeti, kako se vidi da nije, jer štampa u Hrvatskoj nije uzgojavala do sada nego je raztvarala karaktere, a za religiju se brinula kako za lanjski snieg, – bili su zamolili našega Pavlinovića, da izradi osnovu za utemeljenje takoga organa, i da mu se stavi na čelo. Pavlin. izradi osnovu, i bijaše spreman latiti se uredništva, ali iz oskudice sredstava stvar se izjalovi. Ispovjedam, Preuzvišeni, da je na mene potres⁷⁴ učinio taj utisak, da nas Bog još jedan put opominje, da se vratimo na pravi put one kršćanske politike, koja ima za cilj njegovu slavu, i ostvarenje kraljevstva božijega u nastajućemu preporodjenju istoka. Ona potres za mene znači rok po Joni navješten Ninivitom. Jesmo li se mi njim okoristili, to je tajna u koju nesmijem prodrieti, ali Vam se u velike bojim. Za posljednjega zasjedanja saborskog, pod tim utiskom, u prijateljskom sastanku opet bi potaknuto isto pitanje, i priznata potreba nezavisnoga katoličkog političk. organa, ali žalibože uvidilo se da nemamo redaktora, a teško bi se više naš Pavlinović latio posla. 6 godina su nešto u životu pojedinca, a on je prebolio istina, ali tešku bolest na plućih, koja mu

⁷² Strossmayerova poslanica o Ćirilu i Metodiju.

⁷³ Osnova zakona, kojim se dopušta brak između kršćana i židova.

⁷⁴ Potres, koji je pogodio Zagreb krajem 1880. i nanio značajne štete.

ne bi dopuštala, mislim, da se premjesti u naš strogi klima. I tako u tome sastanku zaključilo se poduprieti «Dalmaciju katoličku» – koja se emancipovala odkad sadanji izvrstni sveštenik dubrovčanin Prodan⁷⁵ (uzorni, neumorni, neustrašivi i izobraženi pop) upravlja njom, od svih obzira koji nisu obziri na istinu i na pravdu. Kad griješ taj list, možete ga ukoriti, ali čovjek zna da ne piše po ničijoj komandi. I tako Vam taj list ima sada predbrojnika koliko Nar. List, te ga podupiru sve naše narodno svetčinstvo i učiteljstvo, da pače i ugledni svjetovnjaci nar. zastupnici, kako ćete vidjeti iz okružnice koju su razposlali nekolicina (a prijatelji htieše uprkos mojoj protivštini da bude tu i moje ime) da se potrebna štamparna za Kat. Dalm. Kupi, a čujem da stvar liepo napreduje. Nešto podpore došlo je i odavle, ali je lasno razumjeti kako u takj dalečini nije lasno ravnati našom domaćom politikom. Ipak valjda će te biti čitali u D. K. oštarih članaka o našem položaju, koji su ne malo utisak amo učinili. A i u Djakovu kad bi se tko našo koji bi htio što napisati bez obzira na Petra i na Pavla neka se obrati na Dalm. Kat., i u koliko se može nek se podupire i nastoji razprostraniti list. Dionice su od 25 for. za utemeljenje štamparne. Ali ovo nemože biti nego privremeno sredstvo. U glavnomu gradu Hrvatske treba utemeliti katolički politički organ, koji bi bar 3 put na tjednu izišo. Tiskarnu «Sriemskoga Hrvata» amo premještena valjda bi mogla pripomoći riešenje ekonomičke strane ovoga pitanja, po mome mnenju valjda najvažnijega, da se jedan put utire put jedino spasujućemu kršćanskome pravcu naše domaće politike. Dragi Preuzvišeni, kad bi ste dok Vam dobri Bog još uzdržava tu liepu snagu i zdravlje tako pomoću prijatelja i sumišljenika proizveli, - neizbrisivo slovo i Vam Gospod napisao u knjigu života. Bez toga ćemo se vući od nemila do nedraga, vazda ćemo lutati u neizvjestnosti, vazda ćemo biti na početku, dok dodje svršetak, kojemu ne bude spasa. Kad dodjete Vi amo neka u Vašemu programu bude boravljenje u Zagrebu bar za 4 dana da ovo i još koje važno pitanje, o kojemu natučali su Vaši listovi, in camera charitatis mirno i hladno raspravljamo, a Vi medjutim, a Vi medjutim izvolite ga promozgati.

A sad nešto drugo O Vašemu putovanju u Dalmaciji jur mi pišu iz Dalmacije, prem da ja nikomu ni mojoj samoj supruzi ni bratu pisao nisam o tome. Hoćemo li to navještiti u dalmatinskih listovih? Kada? Ili ćemo u suprot preporučiti im da ništa ne kažu, da ne bi Vam valjda opet od Visokog mjesta stali na put?⁷⁶ U Zadru radi što obzira čini mi se da bi bilo dobro da budete gosti Nadbiskupa, koji se tako liepo ponašao u poslu Enciklike, a Vaš dotiacaj s njim još bolje bi ga kriepio. On mene puno rada ima uprkos svim razlikam političkog mnenja, i izkazao mi je kad sam bio sad u Zadru vanredno odlikovanje, te ako je s Vašom voljom ja bi mogo njemu u svoje vrijeme pisati o Vašemu dolazku, a on bi činio prama Vami što mu bratski odnošaj i dužnost nalažu.

⁷⁵ Ivo Prodan.

⁷⁶ Uglavnom zbog nepovoljnih političkih okolnosti Strossmayer nikada nije posjetio Dalmaciju.

U četvrtak 21 t. m. držati ćemo poveći sastanak za hodočašće u Rim, imenovati ćemo odbor ad hoc koji će se staviti odmah raditi 1-o o hodočašću 2-o o svetkovini koja se ima u zemlji za 5-a srpnja držati. Kad se bude Stalty ih Djakova uputio k Zagrebu izvolite, Preuzvišeni, brzojaviti našem Račku, da ga idemo pričekati na kolodvoru. Znam od osobe, koja je govorila s nunciom u Beču (s kojim sam bio sretan doći u pismeni odnošaj), da se Sveti Otaca neizmjereno raduje slavjanskome hodočašću, i da namjerava veliku svetčanost držati u S-tu Petru, gdje će se propovjedati u svih slavenskih jezicima tom prigodom. Leo⁷⁷ nam je po velikome božijemu milosrdju pravi «homo mistus a Deo» potištenim slavenskim narodom: ovo nam je najvidljiviji znak da nešto velikoga dobri Bog hoće s nami počinuti, budemo li sudjelovali njegovoj milosti. Nego se strašim, moj Preuzvišeni, da neću moći imati sreću ovakomu veselju u Rim prisustvovati. Uz brigu koju imam da dovedem svoju obitelj iz Dalmacije u Zagreb kolovoza mjeseca, – trebati će mi po svojoj prilici žrtvovati putovanje u Rim.

Evo sad primih Vašu jubilejsku Encikliku, i Vaš mili list od 16 travnja. Bogu dobromu fala, da sam Vam ugodio onim izvadkom. Dakle ste nam živi i kriepki, uprkos svim nevoljam i kukavštinam, kojim sam bio i jesam još svjedok, osjećam onaj zanos koji me obuzeo kad sam prvom čitao pod Vašom slikom geslo, koje sačinjava predmet sve moje ljubavi i nastojanja. Upotriebite me i «in minimis» kako sam Vam rekao za tu svet usvrhu: ovo spada u riedke radosti moga u svedjevnoj borbi nalazeća se života. – Nuncij u velike falio Vašu Encikliku onoj istoj osobi i o koristi da bi se umnožila govorio. Preč. Dr Rački bio je danas zabavljen važnim poslom, te nisam mogao s njim razgovarati se ob onomu što ste mu u posljednjem listu pisali.

Čekajući Vaš naputak glede obavjesti našim prijateljem u Dalmaciji da li se ima ili nema o tomu u javnih listovih govoriti, i preporučujući Vašoj mu drosti da bi ste proučili pitanje ustanovljenja nezavisnog kat. organa, a medjutim podupiranja Dalm. Kat., – ostajem nazivljajući Vam iz srдца nastajući Vaš Gjurgjev danak, ljubeći Vam posvećen ruke i ostajući dok sam živ

Vašoj Preuzvišenosti

najodaniji sluga i prijatelj

Kosto

U Zagrebu, na uskrni utornik 1881.

P. P. Pošlo mi je za rukom naći čifutsku ženitbenu osnovu.

Usudjujem se priklopiti sliku Vašega staroga sluge K.

⁷⁷ Papa Leo XIII.

11.

1881., lipanj 3, s. 1.

Strossmayer komentira Vojnoviću suspenziju s profesorskog položaja i nesposobnu politiku bana Pejačevića.

NSK, ZR, KJJS, R 5622b

Dragi moj Kosto!

Ko što Vam je po momu nalogu pisao v. Cepelić, bio je Banov brat po nalogu Bana⁷⁸ kod mene. Jučer na večer nije tako jasno i precisno govorio ko danas. Danas mi reče: Da se Ban na Vas na pose žesti sbog članaka koji se u Dalmaciji prot njemu pišu? sbog prikrpine na diplomi hrvatskoj? sbog toga, što se neznam koje zakone zlo citirali i tumačili prot Vladi i t. d. Sve stvari, ko što vidite, koje ništ, absolute ništ ne vriede. Ban je htio preplašiti činovnike, te ste tiem Vi i g. Vrbanić⁷⁹ žrtvom pali. Banu je, ko što iz svega vidim sad žao i kaje se, što je to učinio, ali mu aristokratska čud nedopušća, da popusti. Za to mi danas brat njegov reče: da mu je Ban nalog dao, da me moli, da ja na Vas dielujem, da one uviete primite, koje je g. Vrbanić primio.⁸⁰ Iz čega se vidi, koliko je g. Vrbanić sgriešio, kad se je solidarnosti odrekao. Ja sam da što bratu banovu rekao: da u koliko ja Vas poznajem, da Vi nikada nećete primiti one uviete, koje je primio g. Vrbanić i to za to ne, jer Vam sviest, a to jest Bog veli: da bi tiem sav svoj moralni ugled pred mladeži izgubili, i uprav se osramotili. Ja sam mu odprto rekao: da je samo jedan način u sadanjem stadiumu stvar popraviti, a to jest: da se svi bez razlike professori sklone, da se odreknu mandata. Bila bi to žrtva velika, koju bi professori novomu zavodu svom za ljubav podnieli, ali bi solidarnost tiem osviedočena bila, kojom je žrtva pred Bogom i svietom opravdana. Ako se to nikako postići neda, onda neima van da Ban privoli, da za ovo 3 godine svi zadržite mandate tiem: da professori, koji su od opozicije, rieč svoju Banu dadu: da će ju doduše u svakomu slučaju odvietovati i govoriti po svojoj sviesti i po svomu osviedočenju, ali pogledom na svoj položaj prama mladeži, ujedno uvijek pristojno i umiereno. Mislim: da se ono prvo, to jest, da se svi professori odreknu mandata neće moći polučiti od svih professorā. Ujedno mislim: da Banu ponos i aristokratska čud neće dopustiti, da na ono drugo pristane. Stvar će, kako vidite ostati pri onomu, kako stoji, to jest: Vi po svoj priliki nećete ništ polučiti, van što će te pred dobrim Bogom, i pred cielim

⁷⁸ Petar Pejačević bio je ban od 1880. do 1883.

⁷⁹ Fran Vrbanić, također sveučilišni profesor i član Neodvisne narodne stranke. Vrbanić i Vojnović su suspendirani s profesorskog položaja, jer su dokazivali da je tzv. riječka krpica na hrvatsko-mađarskoj nagodbi naknadno umetnuta i da predstavlja falsifikat Nagodbe.

⁸⁰ Vrbanić se odrekao saborskog mandata i političkog djelovanja u zamjenu za ukinuće suspenzije. Vojnoviću je kasnije ukinuta suspenzija bez njegovih ustupaka.

narodom svoje ime, svoju čast i svoj ugled spasiti. Ja bi mislio, da bi Vi odmah, kako ovaj list dobijete, otišli Banu, i š njim se porazgovorili i izbili mu iz glave one klevete i osvade, koje žalibože danas naši sami ljudi bacaju na one, koji podlost njihovu nediele i na sviest svoju nepljuju.

Ja ću još danas pisati Riegeru po Klaiću. Pozdravite mi liepo Gjuru. Vi po momu uvierenju dužni ste na svaki način stupiti pred kralja svoga, makar i neimate nade, da će te reussirati. Radi se o ugledu carske rieči i carskoga podpisa, koji se bez ikakog razloga u nemar baca. Vi imate učiniti svoje, a ostalo postaviti u ruke božje. Nemožete si ni pomisliti, koliko naš siromaški Ban nepoznaje svoj položaj, ni položaj zemlje. Na priliku: pripovieda mi njegov brat, da se Ban ljuti, što kralj. dopis na ugarski sabor o Rieci govori i onako govori, a da u našem dopisu ništ o tomu nije. Veli: da je Tisa Bana u tomu poslu prevario. Po njegovu: Ban neće ni za dlaku odstupiti u pitanju riečkomu. Ja sam na to bratu Banovu rekao: ako je tako, onda nedokučujem Banovu ljutinu na opoziciju, onda nedokučujem: što nije Ban odmah odstupio kad je proš-tio dopis na ugarski sabor, tiem večma, buduć bi morao znati za izviestno, da Magjari nikako nećeju odstupiti od svoje nakane. Ja sam mu rekao: da u koliko ja znam pro-suditi sadanju vladinu stranku, ona će a tout prix pristati na magjarski zahtiev, samo što će gledati, da to i opet bude kakvom prikrcpinom, kojom se lude zavesti i ušutkati dadu; ali ni pošto poštene ljudi. Rekao sam mu, da će po svoj prilici i Ban nači razloga, il da će mu njegova stranka znati izmisliti i nametnuti razloga: da ušutka svoju sviest i da pristane na zahtiev Magjara. Moj priatelju Kosto! Sve sve, što nas tudjin bije i udara, samo da nije domaće podlosti i ništavnosti, koja nas upravo ubija. Mi medjutim ostanimo vazda Bogu, Svetoj Majki crkvi, i našoj sviesti vierni. Ja u današnjih okolnosti sto put i sebi i mojim opetujem: čim je manje pravde i poštenja u svi-etu, tim gledajmo više mi sami, da budemo pravedni uvijek i poštene. Pozdravite mi sto i sto put Vaše. Ovo pismo samo priobčite g. Račku i š njim se u sporazumljenju držite.

Ljubim Vas bratski i ostajem Vaš do smrti prijatelj i štovatelj

Strossmayer Biskup

3. 6. 881.

12.

1881., listopad 8, Zagreb

Vojnović javlja vijesti o svojoj suspenziji i materijalnom položaju.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 59

Čujte povjest ove nove infamije nečuvene. Valja da znate, dragi Preuzvišeni, da jedan mjesec poslije našega obustavljenja Akademički Senat nam je izdao uredovnu svjedočbu, u kojoj se najlaskavijimi izrazi potvrđuje naše uzorno ponašanje kroz 7

362

godina našega učeteljevanja bud u sveučilištu bud vani. Tim se utjeravala u laž ona tvrdnja vlade u odluci kojom nas je obustavila, da smo postali pogibeljni za uzgojvanje mladeži. Da pače u našoj svjedočbi jest rečeno, da mojimi predavanji nadahnuti religioznim duhom odvrćam mladež od socialističkih, komunist., i nihilist. načela i da ju uzgojavam za javni život u kršćanskom duhu. Pri našem saslušanju kod istražitelja Dollhopfa priložismo tu svjedočbu. Naši upiti svi su se ticali političkog našeg ponašanja bud kod občinskih izbora, bud u obće. Glede izbora, opravdanje bilo je najjednostavnije, pošto ja nisam ništa drugo nego se služio svojim građanskim pravom i to tajnim glasovanjem. Na upitu da sam se ja svakom sgodom i prilikom pokazao protivnik vladin, i tumačio nagodu tako da bi se po tome potresle sve pravne institucije zemlje, – odgovorio sam da je niti rieči in politics nisam izustio odkad je nova vlada nastupila, izim u sabornici, – da za ono što sam u saboru kazao ne smie me vlada odgovornim zvati, jer me štiti zakon o imunitetu, – prem da bi mogao pod vedrim nebom opetovati sve što sam kazao u saboru, jer sam se kretao vazda na temelju postojeće nagode i zemaljskog ustava, kojega mi je dužnost štovati kao kršćanin, hrvat i profesor. Toliko je bila očevidna naša nevinost, da vlada je želila sama što prvo nas uzpostaviti, uvidiv ogromnu pogriješku počinjenu i ne želeć da stvar dodje do sabora. Iznenada nam dodje vladina poruka po našem dekanu Pliveriću: «biti ćete rehabilitirani ako se odrićete mandata za godinu dana». Izneblušeni držimo vieće sa Rač., Mraz., Maz., te perpentis perpendendis, dodjosmo do rezultata, da se može poprimiti ponuda, u svrhu da kukavice ne dodju na sveuč., pošto u godinu dana okolnosti se mogu promjeniti, i mi ostati i dalje zastupnici, a u najgori slučaj pripremiti zemljište u naših izbornih kotarih. Zli dusi koji su nadahnivali vladu idjoše tadar dalje, i kazaše: «dajte reversalu pismenu da ćete se odreći do konca februara mandata, inače biti ćete skinuti i izgubiti ćete pensiju». U ovakih okolnosti sam brzojavio Cepeliću našem, da Vas pita za savjet. Medjutim vidjevši da vlada zahtieve svoje danomice umnaža, došlo se do uvjerenja da ona hoće nas i stranku pred obćim mnenjem osramotiti, raztepsti opoziciju, a uz to se kaže da je diabolus rotz Mirko,⁸¹ koji je naperio taj top protiv Vami, eda bi ja prestao biti djak. zastupnikom. Nadodje druga još veća nevolja. Moj drug klone duhom i izruči reversalu dekanu. Eto nas dakle razdvojene i oslabljene. Tražeći savjeta i podpore tamo i amo, – na mjesto da bi mi drugi kuražu činili, trebalo da ja druge encouražiram. Vidio sam da okolo moje neznatne osobe vrtili su si veliki interesi, poštenje stranke, ugled naroda. Vidio sam da je vlada nastojala mene ponižiti i tim izbrisati iz političkog života, – te se odlučih, bilo što bilo, ostati na bojnopolju dok mi bude moguće ostati u Hrvatskoj. Pozvao sam jučer u svoju zaštitu senat, koji traži od vlade da mu se izruči naša istraga, jer je on nadležan. Bude li senat odbijen, – poći ćemo do prestolja. Rektor Marković junak je. Sad nastojimo informirati kr. kabinet o tome nečuvnome pritisku, i poslati koga u

⁸¹ Vjerojatno Mirko Horvat, član vladine Narodne stranke.

Beč. Preuzvišeni, ne bi li ste Vi sami pisali kralju, Albrechtu, ili kojoj drugoj uplivnoj osobi u Beč, n. p. Josipu Filipoviću, da bude obavješten car ob ovome unicum u ustavnome životu naroda? I Metelu Ožeg. Koji je još u Breli, izvolite pisati.

A sad, moj Preuzvišeni, o položaju mome. Uz cieniu zastupničke časti, koja je Vas i Djakovčane naše stala toliko borbe i muke, neću odkupiti moju prof. stolicu. Koliko ću moj mandat održati visi o tome koliko ću ja moći obstojati s mojom obitelji u Hrvatskoj. Kako sam Vam brzojavio odvjetničko mjesto u Djakovu sama vlada imala bi podijeliti, – a prvo bi ja mogo zadobiti natrag prof. stolicu, nego da bi mi ona uz Mirka dala ono mjesto. Odvjetničke stolove vlada ne podjeljuje više nego ljudima politički korektnim. Brat Gjuro i Klaić svjetuju me da se primam čednog mjesta viećnika na sudbenom stolu u Dubrovniku, koji će biti pokriven do konca t. g., najme do prosinca. Danas primih brzojav, da sutra mine rok za natječaj, ali okasnio ja i za osam dana neće biti mjesto izgubljeno. Ipak, Preuzvišeni, i tu čednu chancu spravan sam prigoriti, i kušati da ostajem u Hrvatskoj, – ako je Vaša Preuzvišenosti u stanju, i drži da je vriedno moju obitelj poduprijeti za jednu godinu dana, dokle ili budem zadobio stolicu, ili se promjenile u obće okolnosti. Evo, moj Preuzvišeni, moje stanje. Štednje moje advokacije potrošio sam premještenjem u Zagreb, i boravljenjem prvih 4 godinah. Bog mi je dao kuražnu suprugu, koja uz djecu podupiraju moju snagu, i neće da za dlaku odstupim od puta poštenja. Prem da zaljubljena u svoj zavičaj, – ona bi volila ovdje se žrtvovati, i s toga što nam mladji sin, vrlo darovit, ulazi u sveučilište. Kad budete primili ovaj list i svaku promatrali, – budite tako dobri narediti da naš Cepelić mi brzojavi: «Ostanite gdi ste.» To će značiti da se u Vašu podporu mogu pouzdati, i da se ne natječem za Dubrovnik. U protivnome slučaju dajte mi brzojaviti: «pišite slobodno u Dubrovnik». Znam da ne zaslužujem Vaših žrtava niti najmanje, te bud koja bila Vaša odluka primiti ću je kano sin od svoga otca.

Ljubeci Vam u ime sve svoje obitelji očinske ruke ostajem Vašoj Preuzvišenosti

Prepokorni sluga i prijatelj

Kosta

U Zagrebu, 8/10 81

13.

1883., studeni 5, Zagreb

Vojnović izvještava o programu Neodvisne narodne stranke.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 109

Preuzvišeni Gospodine i Prijatelju!

Evo me da Vas malo obširnije obavještim o razpoloženju naše stranke, i osnovu koju ću zagovarati kad do koji dan bude došlo do zaključka. Kad sam amo prispio iz Dalmacije našo sam da se u našem klubu razpravlja, da li bi se imala nagoda odka-

zati Ugarskoj, te se staviti na stanovište pragmatične sankcije. Mnenja su bila pro et contra, te pokraj 14 dana pretresivanja još u mojoj odsutnosti, nije se bilo došlo do nijednoga zaključka, nego je povjereno Derenčinu da podnese pismeni predlog. Odkazati nagodu Ugarskoj značilo je po mome mnenju 1-o razvrgnuti nezavisnu stranku, te ju u dvie ciepati; 2-o stvoriti tim 4-u stranku, jer stranka prava neće da znade o kakvome sblizenju s našom; 3-e nedati drugoga izbora najvišem faktoru medju mamelučkom strankom i radikalnom strankom, bud kako se ova zvala te ga prisiliti da utvrdi položaj nar. stranki onako ozloglašenoj; 4-o izazvati tim na zemlju prvo ili poslije katastrofu. Osim toga pod koncem trogodišnjeg zasjedanja zapuštitu svoj program, pod kojim smo se dali izabrati, činjaše mi nedopušteno, i ne obično u parlamentarnome životu. Meni pako kao djakovačkome zastupniku, s Vami po Vašoj dobroti u bližijemu savezu, ne samo što mi se činilo nedozvoljeno po savjesti svojoj staviti se na nezakonito polje nego još sam držao i držim da opozicija kojoj ja pripadam jest najskrajnija, koja bi mogla naći odobrenje kod konservativnih u svojoj većini djakovačkih izbornika, u koje spada liepi broj svetčenstva s Vašom Preuzvišenosti na glavu. Mislio sam takodjer da događaji posljednjih tri mjeseca dali su razlog programu nezavisne stranke, i da ju tim ovlašćuju da izvadja iz njega neobhodne posljedice. Zapuštiti ga sada kas su ga potvrdili ti događaji, kako je to dokazivao i dokazuje svaki dan Pozor, – činilo mi se i čini tjerati neozbiljnu politiku, da se najblazije izrazim. Ovako sa mnom obrazložeći, i sjećajući se one ideje koju sam Vam bio priobćio u Djakovu, i koja je bila našla odobrenje Vaše, te ju popunjujući Vašimi savjeti, evo Preuzvišeni što sam medjutim privatim napose priobćio najuplivnijim članom našega kluba, i što ću do koji dan zagovarati:

1. Neodvisna narodna stranka neka ne zaboravi svoj program, koji u bitnosti sastoji se iz sljedećih točaka: 1-a nezavisnost Bana, 2-o samostalost financija, 3-e samostalnost komunikacija
2. Izvadjajući praktične posljedice iz toga programa, kakve su dokazali događaji da su neobhodne, ona će doći u sabor odmah u ovo prvo zasjedanje sa gotovom adresom na krunu, u kojoj će obrazložiti a) Sve poviede nagode: b) Nepravednost ključa: c) Posljedice ubitačnog pravca gospodarske politike Ugarske prema Hrvatskoj: d) Grdnu i neustavnu vladavinu prošaste naše vlade.

Ove činjenice staviti ćemo u savez sa točkama našega programa, koje su kadre u sadanjemu sustavu zajamčiti Hrvatskoj ustav, i materijalni napredak, te ćemo tražiti odaslanje kraljevinskih odbora u svrhu revizije nagode u smislu onih trih točaka našega programa, i preinačenja ključa. Zaključiti ćemo, da pošto ovi su uvjeti ustavnome i gospodarskome obstanku ove zemlje, – kad ne bi našli odziva u Ugarskoj, – Hrvatskoj ne bi ostalo drugo nego se uteći zakrilju Nj. Vel., te zamoliti da bi ono uredilo odnošaje s Hrvatskom na temelju Pragmatičke Sankcije. Ovakvom osnovom mogli bi se svi bolji elementi sabora s desne i s lievica okupiti. Ova adresa pak – makar se zatvorio ili razpuštio sabor – ostao bi kao diplomatski akt predstavljajući

sliku Hrvatske, koji bi mogo doprieti do najviših krugova, te bi imo biti gotov i u njemačkom prevodu. Kad bi bilo politička razbora i pravog rodoljubja sva lievica bi mogla praviti front i sdružiti se s nami. – Molim sada Vašu Preuzvišenost, da bi mi čim prije (jer još ovog tjedan početi će kod nas razpravljanje) svoje visoko mnenje o toj osnovi priobćila, i ovlastila me za slučaj nužde, da se sačuva jedinstvo u stranke, da priobćim privatissime klubu Vaše mnenje. Sa čuvstvom najzahvalnije ljubavi, cielelivam u ime svih svojih posvećene Vam mile ruke i ostajem V. Preuzvišenosti

Prepokorni sluga i prijatelj

Kosto

Zagreb, 5. 11. 83.

14.

1883., studeni 19, Zagreb

Vojnović iznosi daljnja stajališta o političkom programu Neodvisne narodne stranke.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 110

Moj mili Preuzvišeni!

Primio sam oba Vaša posljednja dragociena pisma, kojim sam se nastojao okoris-titi, i nastojim po najboljem svome znanju. Osobito na srcu mi leži sliediti Vaše savjete u tome, da u adresi (za koju ima vjerojatnost da se prihvati u klubu), ili u zaključku, ističu i obrazlaže tri glavne stvari: 1-o Načela preinačenja nepravednog ključa, u ko-jemu leži najglavniji ekonomički uzrok materijalnih nevolja zemlje; 2-o Pogubni gos-podarstveni smjer Madjarske prama Hrvatskoj; 3-e Koruptna i protuustavna uprava prošaste vlade, prouzročena nastojanjem Madjarske da se državnoj madj. ideji utre put. – Ispovjedam, Preuzvišeni, da u to i u isticanje svih povrieda nagode, a ponaj-više najkrupnije, obustavljenja ustava (odakle bi sliedila kao posljedica preinaka na-gode u smislu našeg postojećeg programa), – ulažem daleko višu važnost za prak-tične posljedice koje bi mogle nastati našem narodu, da se u najvišem mjestu upoz-na stanje zemlje, i da joj se priskoči u pomoć, – nego u preinačenju našega programa, o kojemu se radi utaman od početka listopada! Učiniiv svoje primjetbe u klubu, u svrhu osobito da bude sklad medju nami, prihvatio sam u načelu predlog našeg Rač-ka, koji u bitnosti se slaže sa mojim, – nadodav mu točke 1-u i 3-u koje sam gori naznačio, – dokazav da onaj predlog nije drugo nego popunjenje sadanjega progra-ma nezavisne stranke, koja na svome barjaku nosi »zajamčenje samostalnosti kralje-vine Hrvatske, osnovane na državnoj njezinoj individualnosti«. U ovakome širokome okviru kakav je nacrtan u programu, kojeg Vam imam čast priložiti može se uvrstiti bud koja najobsežnija autonomija, bila i Helfertova.⁸² Meni se čini, Preuzvišeni, da

⁸² Autrijski publicist Alexander Helfert zalagao se 1880-ih godina za uspostavljanje trijalizma s neposred-nom potčinjenošću Hrvatske i drugih južnoslavenskih krajeva bečkoj vladi i parlamentu.

kako čovjek pojedinac, ako često promjeni svoje nazore izazivlje na sebe sud da je lahkouman i tim gubi kredita, – tako i stranka, promjenjuje li često svoji program, pokazuje svoju nestalnost i neozbiljnost, te gubi u obćemu mnenju, i neće se širiti niti učvrstiti. Osobito moram izpovidjeti, Preuzvišeni, da je taka promjenljivost, ono što mi je u javnom životu najodurnije, – i da bi sretan usnuo u vječnosti, kad bi prvo smrti vidio (čega se bojim) sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, makar pod ovakom nagodom loyalno od obih strana izvršenom, – kako je to dalmatinski sabor izrazio gode-e 1870-e kad sam bio dalm. narodni zastupnik. Od našega programa – koji sadržava sve bitne uvjete za našu ustavnu i gospodarstvenu samostalnost, - nije se ni piknja oživotvorila, – da pače odkad je izradjen nismo imali kada ni branit ga izuzam sgodimice u svojih govori, jer smo se borili da spasimo ovoj zemlji one ostatke njezinih pravica ležećih u postojećoj nagodi, – pak hoćemo raširiti djelokrug naših zahtieva, stavni kako smo da niti sadržaj našega sadanjega programa neće se dok postoji dualizam oživotvoriti! Ovaka pak nestalnost u programu stavlja nas u položaju posve nepovoljnome prama stranki prava, – koja stoji od god-e 1865 napomičnome na svome. Nego (reko sam svojim drugovom) predlog novoga progr. liepa je pjesma, a ništa više, – pak neka bu, ali jedino kano popunjenje sadanjega, – ne kao novi program. Kad smo pošli razglabati predlog R., – složili se prvo u tome, – da se neće dirati u sadanji dualistički sustav monarkije. Bene. Nego, Preuzvišeni, pregledav taj sustav evo što smo našli: 1-o Ima zajedničkih posala medju Austrijom i Ugarskom koji se razpravljaju u delegacija (diplomacija, vojska i tangenta za zajedničke posle), 2-o Ima zajedničkih posala, koji se razpravljaju po zajedničkih načela u ugarskom saboru i u carevinskom vieću, i koji su rukovodjeni po Austrijskoj i Ugarskoj vladi. Taki su na primjer: carinarstvo, brodarstvo, prava željeznica, neki neizravni porezi, monopol duhana i soli, novčarstvo, mjere i vage, kućarenje, brevets d'inventions, mustre, pošte i brzojavi, vjereijski i osiguratorni zavodi etc. etc. Po ugovoru medju Austrijom i Ugarskom (na koji se pozivlje § 4 naše nagode) ti posli imadu po zajedničkih načelih biti razpravljeni po ugarskom saboru i po ugarskoj vladi. Treći faktor, n. p. sabor hrvatski i vlada hrvatska ne bi mogli u te posle samostalno utjecati dok postoji dualistički sustav, – a nipošto ipak bez privole Austrije. Mi dakle nemožemo se oteti razpravljanju tako važnih posala u ugarskom saboru, – mi moramo pridržati za te posle ugarski sabor dok postoji dualizam, – i pridržati delegacije za diplomaciju, vojsku i zajedničke fin. I dozvola novaka pridržana je s jedne strane carevinskom vieću, s druge ugarskome saboru. Od tih veriga ne oslobodismo se dok traje dualizam. A kad odbijemo od predloga Račka ovi posli koji se moraju po nagodi medju Austrijom i Ugarskom razpravljati u ugarskome saboru, – što nam ostaje? Ono što u sadanjemu našem programu je bilježeno, i još trgovačko, rudno i mjenbeno pravo. Dakle je dosta, kako rekoh, popuniti naš sadanji program. Na ovaj obrazloženi prigovor kojega sam učinio, zapeo je naš po mome mnenju jalovi rad. Sad se razbijaju glave, kako će tomu liek naći s kakvom novom ustanovom po kojoj bismo utekli za-

jedničkom saboru u Pešti – ali uz dualizam ništa novoga se nemože u tome obziru utanačiti, niti komplicirati dalje i tako zamršeni sustav, a da ne diramo u sustav monarhije, kojega hoćemo ipak pridržati. (Bez trijalizma nemožemo se oteti ugarskome saboru. Staviti na svoj barjak trijalizam, značilo bi novi ustroj monarkije zametnuti, u koji ni Česi ni Poljaci neće da stave ruku. Uz to trijalizam bez Bosne bio bi smiešan, a s Bosnom bi izazvalo sve Srbe protiv nas.)⁸³ I budite tako dobri, Preuzvišeni, pročitati taj program, te ga usporediti sa nagodom (osobito sa §§-m 4-m) i sa onimi članci zakona (navlastito sa XII) na koje §§ 4-i nagode pozivlje, pak izrecite Vaš sud. Izvolite takodjer uvažiti, – da li je shodno dirati u postojeći sustav monarhije, – tako ozlovoljiti najvišeg čimbenika, koji jedino je do sada odstranio od Hrvatske mađarski zulum,⁸⁴ – da li je za zemlju probitačno da taj faktor ne nadje u zemlji drugog elementa osim mamelučkoga, koji računa na postojeći sustav monarkije. Mi se, Preuzvišeni, preveć bavimo idealnom politikom, – dočim naš biedni narod boluje na realnih dubokih rana, kojim dobra uprava i vjerno izvršeni ustav bi mogli neki liek pružiti. Odasvud glasovi dolaze, – da odkad ona koruptna vladavina je prestala, jadnome narodu je odlanulo. Mi želimo kano ustavni ljudi da komesarijat prestane, – ali znajte, Preuzvišeni, da nitko toga toliko neželi koliko propala stranka surkivca onoj korupciji. Čujete sliedeću iz pouzdanog izvora. Poslije godina i godina Živković posjeti Raucha.⁸⁵ Što je to, pita si sviet? Evo što. Ž. potakne Raucha, da se stavi na čelu, te pozove nekoliko magnata i drugih uglednih osoba, u svrhu da se stavi neki Ultimatum Tiszi, za imenovanje bana! – Narodna stranka je u najvišoj neprilici, jer je izigrana i nezna što činiti, a mi sbilja možemo se ispod brka smijati, jer neodgovaramo za komisarijat, od zuluma smo prosti, a pozvati ćemo na odgovornost gospodu zastupnike naše na ug. Saboru, kad se pozove naš sabor, – dočim svaki dan komisarijata čini položaj Tisze težim, jer nami daje najjači argument da pokažemo kako s' Ugarskom je nespojivo ustavno vladanje u Hrv., radi kojega u svoje vrieme sklopila se unija. Budemo li mi dakle obzirni i pametni, budemo li znali upotrebiti pogriješke naših protivnika, te se borili na ustavnom polju korak za korakom, kako nam se sгода pruža, – biti će bolje za našu jadnu zemlju, – kojoj bez dvojbe nova sretnija era se primiće. Iz ovoga umjerenoga položaja nesmijemo izaći, – ako hoćemo da oči svih razboritih ljudi u monarkiji budu uprti u nešto solidnoga i ozbiljnoga, s kojim se daje bolje stanje za zemlju ugovoriti. Na narodnu stranku više niti Magjari se ne osvrću, jer znadu da s njom ne stoji nitko, te ovaj je glavni razlog za što nemamo bana, jer ban koji bi bio njihov kandidat bio bi za Ugarsku samu «error pejor priore». Molim Vas, Preuzvišeni, da bi

⁸³ U pismu navedeno u bilješki na dnu stranice.

⁸⁴ Vojnović misli na tromjesečni komesarijat generala Ramberga 1883., u kojem su uvedena neka upravná poboljšanja i odstranjeni politički pritisci. No, kralj je do kraja podupirao očuvanje mađarske dominacije u Hrvatskoj u okviru dualizma.

⁸⁵ Jovan Živković bio je tada poznati član mađaronske Narodne stranke, a Levin Rauch bio je ban Hrvatske i Slavonije 1868-1871.

ste dali prepisati po našem Cepeliću priloženi program, te mi jedan prijepis poslati, jer imam ovoga jednoga.

Neka služi za Vaše znanje, Preuzvišeni, da dok Vam ne odpišem o raznih predmetih Vaših dragocienih pisama, – znak je da odgovor nije dozrio, ili da je nesavladiva zaprieka na putu. Vi ste mi prvi uz sve što mi je najmilije i najdraže na ovom svijetu. Svi okolo Vas, Preuzvišeni, ljubimo Vam otčinske mile ruke sa dalekom, Bogu hvala, zdravom Katicom, a u ime sviju Vaš

preponizni sluga i prijatelj

Kosto

Zagreb, 19/11 83

15.

1883., prosinac 24, Zagreb

Vojnović komentira tekuće političke prilike.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 119

Moj premili Preuzvišeni!

U ove svete dane kad je duša proniknuta najsladjim uspomenam našega odkupljenja, te se izliva u dušu najmilijih i najblažijih svojih, – evo me k Vami sa svom svojom obitelji, da Vam ljubimo ruke kao svomu ocu, i da Vam čestitamo sve nebesko i zemaljsko veselje u Isusu našem. Tko bi mi dao jednoć, – da ih sprovodjam kod Vas i da našom ljubavi (prostite na smionosti) po nešto nasladimo Vašu samoću, prem da Vašemu srcu dovoljno je društvo ljubav božija i za tužnu našu domovinu.

Kratko samo, da ne oskrvrnem ove svete dane, pisati ću Vam o našem Chaosu. Desnica (tobožna narodna stranka) živi samo po Mišk.,⁸⁶ – te joj se bolji elementi okupiše okolo Karla Mihalovića. Ali ovi elementi nemadu ni programa, ni kolovodje, te svi divlji i nekoliko graničara su uz njih. Tim se oslabila dosta većina. Stranka prava se umnaža i neki pritisak vrši, – ali ne postaje niti razboritija, niti izvjestnija u onome što traži. Nezavisna stranka je rasklimana, jer neki joj članovi teže za strankom prava, i u tom pravcu počеше se ponašati. Kako je bilo predvidjeti zlosretna razprava novog programa oslabila ju, te vrlo dvojim da će se više vratiti na dosadanje jedinstvo. Ahilova peta u osnovanome programu (kojega klub zastupnika nije još pretresao ni primio), jest što, rivindirajući za Hrvatsku isti položaj kao za Ugarsku prama Cisleithaniji, dira se, hoćeš nećeš, u dualistički sustav, dira se u Ausgleich s Austrijom. Klaić i Pavlinović odvrćaju nas od toga. Nemogu Vam danas poslati listove Kl., i Pav., nego Vam od Klaićeva lista pripisujem sljedeći odlomak: «Pri sadašnjemu ustroju, gdje

⁸⁶ Josip Miškatović.

dva sabora imaju primiti jednake zakone u najvažnijoj struci državnog života (gospodarstvenoj), ova točka dualističkog sustava jest njezina Achilova peta. Što bi bilo kad bi tri sabora imala to činiti? Na takvog šta nigda pristao nebi ni reichsrath, ni ugarski sabor, – a da pravo kažem ni ikakav razboriti političar.» – Svietuje indi Klaić da tražimo financijalnu samoupravu, bez koje nema autonomije. Ja držim da za sada financije i nezavisnost bana imale bi biti dvie točke, za koje bi imao cieli narod ustavno se boriti, a ustrojnošću mogo bi se i polučiti. Ali svi valjalo bi da upru. Stranka prava neće da znade za nikakvo ni parlamentarno ni političko sporazumljenje sa našom. – Pokraj svih tih miserija, – borimo se, ne popuštamo pedlja, i nešto će dobri Bog udieliti. Ovako stanje nemože trajati. – Onaj dopis bi tiskan u Pozoru, te će doći do znanja koga se tiče. Ostali posli leže mi na srcu.

Ljubeci Vam po sto puta drage nam ruke, i moleći Vas da nas uključite u Vaših molitva, a mene osobito da preporučite dragome Isusu da me hrabri i prosviet, ostajem u ime svih svojih

Vašoj Preuzvišenosti
prepokorni sluga i prijatelj

Kosto

Zagreb, na badnji dan 1883

16.

s. d., s. l.

Vojnović obrazlaže program ostvarenja narodne politike u Hrvatskoj.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A (prilog)⁸⁷

U oči posljednjega zasjedanja trogodišnje saborske perijode, – Club nezavisne narodne stranke sastao se da udesi svoje parlamentarno djelovanje prema teškoj кризи u kojoj se Hrvatska nalazi. On je obratio svoju pozornost na cjelokupnost zemlje osakaćenu bez Dalmacije i Rieke, a i drugdje pod plaštem zaštite materijalnih interesa podrovanu, – na povrjede nagode u svojih stožerih i u toliko važnih i uzgrednih njezinih ustanova, – na samostalnost zemlje, dobrom stranom na sjenu svedenu i u pogublji, da bude dalje okrnuta, – na javnu upravu nalazeće se u obće poznatome žalostnome stanju, – na gospodarstvene interese, navlastito seljačkoga stališa koji sačinjava jezgru pučanstva, zanemarene i u samome okviru onih zakonotvornih i administrativnih sredstava, kojim možemo sami razpolagati, – na kulturne zavode (plod napora i žrtava dvaju naraštaja, podloga na kojoj bi se imala dalje nastaviti zgrada budućnosti Hrvatske) izvrgnute pogublji po svih onih uzrocih koji u opasnost dovadjaju zemlju.

⁸⁷ Tekst je pisan Vojnovićevom rukom, vjerojatno kao prilog jednog izgubljenog pisma Strossmayeru, i potječe, kako se vidi iz sadržaja, iz svibnja 1884.

Ovako stanje izpostavlja opasnosti državnopravni položaj Hrvatske, jer s jedne strane njezini neprijatelji gdje muklo, gdje otvoreno nastoje lišiti ju ostanaka samostalnosti i slobode, a s druge njima u prilog nehotice radi nesloga narodne inteligencije odsjevajuća se u raztrganju parlamentarnih stranaka, usljed česa očevidna je nemoć da se uzdrži neokrnuta postojeća ograničena naša samostalnost, uvjet daljnjemu njezinome raširenju. Sve ovo promotriv, club nez. nar. str. uvjerio se da oživotvorenje programa izraženoga u adresi podnešenoj po nezavisnoj narodnoj stranci u posljednjemu zasjedanju, kako i svakoga drugoga programa koji bude težio za potpunom državnom samostalnosti Hrvatske, postaje nemogućim, – ako se sve stranke i sva narodna inteligencija ne slože u obrani onih bitnih uvjeta na kojih su svi izobraženi narodi utemeljili svoje dobro stanje i svoju veličinu.

Podignuvši se indi nad vazda tiesno stranačko obzorje, a ne žacajući se u interesu domovine, svoje vlastite i svih stranaka bludnje i krivnje priznavati club nezavisne stranke drži da je prva potreba i prvo pravo zemlje, sloga političke inteligencije njezine barem u bitnih uvjetih naše narodne egzistencije, koji moraju biti solidarno štice-ni, pokraj razlike političkih programa tičućih se budućnosti Hrvatske. Ovi uvjeti na polju kojih sva politička inteligencija zemlje bez razlike stranke, imala bi sjediniti svoje napore, bili bi:

1. Obrana teritorijalne cjelokupnosti kraljevine Hrvatske
2. Obrana proti svakomu napadaju paritetnoga državnopravnoga položaja, u kojemu se nalazi kralj. Hrvatska prama kralj. Ugarskoj i po samoj nagodi
3. Obrana u nagodi uzakonjene samostalnosti i narodnosti kralj. Hrvatske protiv svih napadaja
4. Obrana ustavnih sloboda, navlastito uzakonjene odgovornosti zemaljske vlade pred saborom
5. Obrana kulturnih zavoda u zemlji
6. Obrana i razvitak njezinih materijalnih interesa.

Na ovomu širokomu polju sadanjih interesa mogle bi se složiti sile rodoljuba svih političkih stranaka, a da se nitko ne odreće ni za dlaku svojih težnja i programa za budućnost, dok usuprot svak može biti uvjeren da ta budućnost, kakogd ju bud koja stranka umišljava, tim lasnije će se postignuti i biti će tim ljepša, čim bolje će se zemlja znat okoristiti sadašnjošću. Ovaka koalicija svih rodoljubnih sila iskreno mislećih za boljak Hrvatske, pripravit će onu naravnu diobu političkih stranaka u saboru i izvan sabora, – u konservativnu koja bi dosljedno odlučno i složno crpila svu moguću korist za zemlju iz nagode, ne cincarajući š njom niti ju rabulističnim tumačenjem okrajajući, – i u naprednu koja, podupirući svako rodoljubno nastojanje vlade i većine, nosila bi na svojoj zastavi individualnu državnopravnu samostalnost Hrvatske, dok obe stranke ne sumnjičajući se niti pobijavajući se medju sobom kako neprijateljice, skladno bi radile za unapredjenje zemlje.

Svi razboriti i rodoljubni političari imaju nastojati za ovako preustrojstvo stranaka u saboru i van sabora, brez kojega ustavno i slobodno življenje i upravljanje zemlje nije moguće. Nastajuće zasjedanje, a još bolje ne daleki izbori imali bi tome pružiti priliku. Nezavisna narodna stranka učiniti će sve moguće za približavanje stranaka na polju gore pomenutih interesa i u saboru i u zemlji, te je spremna sklopiti koaliciju sa bud kojim elementi, kojim leži više na srcu tražiti što sjedinjuje nego što dieli vjerne sinove iste domovine.

Jer je nezavisna nar. stranka osvjedočena, da nijedna stranka nije ovlaštena po narodu baciti u kut bud koju od onih političkih ili inih stečevina koje si on tolikim znojem i krvlju dobio a kamo li igrati na jednoj karti svu njezinu budućnost, kako ne smije vjekovitim popuštanjem i nagadanjem podkapat i državopravni položaj Hrvatske. Ona je osvjedočena da su stranačke borbe dodijale Hrvatskoj, koja stoji daleko složnija od njezine inteligencije, te ima pravo zahtijevati od njezinih zastupnika, da auskultiraju velike njezine potrebe i da im unutra granica sadanjih sredstava i u sadanjemu političkom ustrojstvu zadovolje. Ona je osvjedočena da nijedna stranka nije ovlaštena odbiti ili osujetiti što može pripomoći teškome stanju naroda došlo ono od vlade domaće ili zajedničke, nastojanjem bud koje stranke. Ona drži da zaoštrenje odnošaja između saveznijih kraljevina, štetonosno obima, više može škoditi slabijemu savezniku, i da je svestrana dužnost svakoga rodoljuba odvratiti po mogućnosti sukob, u kojemu, kako su događaji od Kolovoza i Rujna p. g. dokazali, mogla bi i ona ograničena ustavnost i samostalnost, koju sad zemlja posjeduje, postradati. Ona je osvjedočena da je položaj zemlje ozbiljan i pun pogublji, te zahtijeva, da se ova uzmožnost ukloniti, veliku slogu i energiju spojene sa velikom umjerenosti. Ona je osvjedočena da se ta umjerenost namiče osobito tribini i štampi, eda se nebi razbile na štetu zemlje ove dvije moćne poluge slobode, na što takodjer nijedna stranka nije ovlaštena po narodu. Ona je napokon osvjedočena da kad bi se uzpostavila sloga narodne inteligencije na temelju bitnih interesa zemlje gore naznačenih, – nastajuć izbori neće izazvati one pogublji demoralizacije kojim ide u susret zemlja kod izbora, niti ono raztrganje stranaka koje bi moglo biti fatalno samostalnosti i slobodi Hrvatske.

Uz cieniu ovakepožrtvovne sloge, – neodvisna narodna stranka uvjeren je usprot da bi Hrvatska za kratko vrijeme opet zapremila svoj važni položaj u skupu naroda Austro-Ugarske monarhije i u državnoj zajednici sa Kralj. Ugarskom te sliediti biti velikim čimbenikom naobrazbe i slobode između Jugoslavena.

Opazke:

Dne 3-a svibnja t. g. bio sam predložio klubu da se započme akcija u ovome smislu toliko u listu, koliko u saboru i izvan sabora sazivajući u tu svrhu konferenciju. Prema da sam bio od mnjenja da bi stranka morala imati kuraže izaći u Pozor-u sa ovom izjavom, da se jedan put istinu kaže narodu, – ipak kazao sam da do forme nedržim, samo da se pokuša bud kojim načinom stati na put stranačkom chaos-u

naše inteligencije, – koji je najviša pogibelj koja prieti narodu. Ipak bi predlog u kojoj formi odbačen. Dixi et salvavi animam meam.

17.

1887., svibanj 2, s. 1.

Strossmayer komentira tekuće materijalističke tendencije u prirodnim znanostima i političke prilike, posebno neslogu opozicije.

NSK, ZR, KJJS, R 5622b

Mili moj brate Kosto!

Najprvo evo odgovora na tvoje posljednje pismo. Ja sam i stožerniku Bartolliniju i sboru našem u Rimu preporučio nakanu bisk. kotors. i to sam i samomu biskupu obznanio. Biskupa Possilovića list vraćam ti natrag. Moj mili Kosto! Valja da ti iskreno očitujem svoje mnijenje. Presv. G. Biskup senjski vrlo je liepu korizmenu okružnicu napisao. Smi smo mu s te strane zahvalnost dužni; ali po čvrstomu momu uvierenju nije tiem ovoljno njegov priašnji grieh okajan, niti su posljedice izbrisane. S. pismo kaže: omnia suum tempus habent. Est tempus tacendi, est tempus loquendi i t. d. Upravo kad je Bogom označeni čas bio, da solidarno postupamo, i da odprto rečemo na poslietku, da ćemo kugu i otrov, ako ništ drugo hasnilo nebude, excomunicirat et eritandum proglasiti, onda je Biskup, sliedeć bez dvojbe svieta Ivekovića, Stankovića i Miškatovića, ne samo svu stvar malenkošću držao i njekom pukom šalom, nego se je još mene podobro napsovao, et te psovke su take, da su upravo pozajmljene iz usti Ivekovića, Mihaljevića i t. d. Biskup Possilović skače ko skakavac, a ozbiljni ljudi stalnim i nepomičnim korakom u toj stvari ozbiljnoj postupaju. Da je još i danas Spevec na kathedri, i da je Ban i Mihaljević triumfirao, čvrsto je moje mnijenje, zasluga je glavna G. Biskupa senjskoga. Ja ovo posve hladnokrvno pišem, i što se uvrieda meni samomu nanešenih tiče, ja sam jih već tako oprostio ko što želim, da Bog meni oprostiti griehe moje; ali što jest, jest; a što nije, nije. Na G. Possilovića nije se u svih slučajevi osloniti. Ja ni u poslu naših prirodoslovaca nedam pravo Possiloviću. Tko god iole štije lukabracije tih naših prirodoslovaca taj nemože tajiti, da prirodoslovna znanost, ko što ju goje naši domaći prirodoslovci, ide onim strmim putem, koji u bezvierje i materialisam vodi. Barem ja nigdi nevidim ikakvoga znaka, da bi naši ljudi polazili putem, koji su putovali Borkovići, Sekii, Chericulli, Pasterui, Cahini i t. d. Dost je u tomu obziru čitati Šulekovu i Brusinu razpravu i Radu, i Kućeru u Glasniku. Meni je žao, da sam pozvao Biskupa dubrovačkoga na izjavu, ne za to, što nebi njegova izjava bila pravedna i svake hvale vriedna; nego za to, što je valjalo sućieti, kad se nitko drugi nije od nas u istomu smislu javiti htio. Sad sam ja nekim načinom obvezan to učiniti, što nerado činim, dok ti naši ljudi, makar nekim načinom i nehotice nebudu novi povod tomu dali. Ja ću medjutim svoje o tomu reći, samo još niesam tomu čas

opredielio. Ostajem pako čvrstoga uvjerenja, da bi bila dužnost biskupa senjskoga, ako i ne onaku izjavu dati, ko što ju je dao biskup dubrovački, a ono barem blagim i otčinskim načinom upozoriti naše mlade prirodoslovce da se na vrlo skliskoj i polojnoj stazi nalaze, koja je već mnogi sviet u neverje i materialisam dovela. Ja ću to, kako rekoh, učiniti blagim i otčinskim načinom, prem ja nisam do sad svu tu težnju naših domaćih prirodoslovaca ni jednim migom podupro.

Od kardinala sam dobio dopis, i odgovorio na njega, imenov Tebe, Frankia, Vrbanića i Trnskoga članovi odbora za moju biskupiu. Molim te javi to dotičnoj gospodi i zamoli jih u ime moje, da mi tu ljubav učinu, i tu zadaću za moju dioecesu prime. Miji sam Pavlinoviću pisao. Nuncius bečki nedolazi u Hrvatsku. Ti se ljudi boje Magjara i sliede po svoj priliki načelo: da se mogućnikom i silnikom na ovom svijetu nije tako štetno, ko obsiena (illusija). Odpisao sam takodjer i sarajevskom nadbiskupu. Dati će možebit dragi Bog da će Mijo naš i jedan i drugi oporaviti. Ja jih svaki dan kod S. misse Bogu preporučujem. Što ćemo? Kad smo umrli. Ja ću hvala Bogu skorim u viečnost, a toj našoj mladjoj braći odmah bi ono godina što još možebit živieti imam drage volje odstupio.

A sad na prvo tvoje pismo. Dragi moj brate Kosto! oprosti ako ti odprto velim, da tvoja načela neodobravam. Da se neodvisnjaci i pravaši nesložiše, i naravno i nenaravno je; nenaravno, jer sad već u načeli samih neima velike medju njima razlike; a ujedno i naravno, dok živi Ante Starčević koji je s te strane neizmjerne štetan i za našu mladež i za cio narod upravo ubitačan. Što se nije sloga sklopila medju neodvisnjaci i sriedištem,⁸⁸ na temelju, ko što ga je g. Jozo Drašković označio, nije ni najmanje čudo; pače: bilo bi upravo čudo, da je do sloge došlo; jer bi se tada vatra i voda, tmina i svietlo složiti moralo. Neodvisnjaci brane od postanka svoga do danas, da je svemu našem zlu jedini izvor ta blažena naša nagodba. Ona je izvor neizmjerne štete i sramote naše. Štete ne samo za to, jer smo sve porezne, financijalne, ekonomičke i prometne naše posli; sve šume naše i t. d. povierili tudjoj, nami skroz na skroz hostilnoj ruci; nego i zato, jer su si je Rauch i požežani dali nametnuti, u ime obćenitih nužda, daleko veći teret, nego bi naravnim načinom podnositi morali. Po Csörnigu plaćali smo mi za vrijeme 7 primiernih godina, od godine 1860 do 1867 od 5 milliona naših sadašnjih dohodaka 2 mill. Za obće potrebe, a tri nam je godimice ostalo za naše domaće potrebe. Rauch i požežani miesto, da su Magjarom rekli, ko što su Magjari rekli Austriancem: mi smo za 7 i više godina za naše nutarnje potreboće 60% imali, a samo 40% za obće potreboće plaćali, to je obća austrijska uprava od nas zahtievala, jer po naravi stvari, nije više zahtievati mogla, nije dakle pravo, da vi Magjari u to isto ime više od nas pitate, ter tako nas u svoje prosjake i sužnje pretvarate. Miesto da su te naše lude stalno i nepomično poleg toga ostali; oni su se u njeke

⁸⁸ Centrum ili „Središte“ bila je stranka konzervativne orijentacije, na čelu s istaknutim hrvatskim velikašima, koja je osnovana 1886. s programom „čistoće“ nagodbe, ali je brzo nestala iz političkog života.

šegave proračune upustili, koje nisu ni malo razumjeli, ter tako do dan danas u većem daleko razmjerju, dobivamo od svake naše krvave for. jedva 40%, a Magjari 60% i više; dočim bi upravo protivno biti moralo. Moj Kosto brate! Miesto da pišemo debele knjige, da smo kano država u načelu Magjaru ravni, što je u konkretnih naših okolnosti prava budalaština; imali bi nada sve uzeti u ruke Černigovo dielo, i ostale izprave, te dokazati, koliku su ogromnu štetu nami Magjari za 18 godina nanесли; imali bi dokazati, da gdje se o novcu i kesi radi neima proskripcije; imali bi učenicim i nepobitnim dokazati, kojim se načinom toj ogromnoj nesrieći u ime samoga života i budućnosti našega naroda, na put jedan put stati može i mora. Žali Bože, ja do sad nepoznajem sposobnim za takvi neizmjereno važan posao, nego Franka.⁸⁹ Tko bi medjutim to učenicim jasnim i nepobitnim načinom dokazao, bio bi pravi dobročinitelj naroda našega. Rekao sam gore: na nagodba naša sramota i naš jaram. Dok minister predsjednik za šape drži Bana i sav naš državni život, dok su u zemlji jednoj ter istoj dvie uprave dotle o časti, o slobodi, o nekakvoj ravnopravnosti misliti prava je pravcata obsiena i opet obsiena, osobito ako pogledaš na oholost, bahatost, sebičnost, koja je Magjaru u njegovoj rasi prirodjena. Kad ovako stvari stoje, ja nevidim, kako bi se neodvisnjaci složili sa sriedištem u načeli, a da sebe neosramote i na uvijek nemogućim učine; tiem više, čim je očividnije, da je taština skrajna samo i govoriti o popravi nagodbe, ta zar za 18 godina izkustva neimamo dost dokaza, da govoriti o popravi, znači govoriti o Markovih konaki? Gdje su ta elementa u magjarskomu narodu, gdje u magjarskomu saboru, koja bi bila sklona popraviti i u korist slabijega tumačiti nagodbu? Obsiena i deset put je obsiena na to i pomisliti u narodu, koji misli, da je za gospodstvo stvoren, i koji instinctivno mrzi slavjanstvo i zadačom božjom smatra, da slavjanstvo svud razori, raztopi i probavi. Moj dragi brate Kosto! Ta vi ste ste, ko što si mi javio, bili već sporazumjeli glede izbora, što je bilo razborito i pametno; odkle dakle na jedan put zahtiev, da se neodvisnjaci, pak makar i za vrieme koje, odreknu svoga osviedočenja, kog su, mora se reći: velikom vieštinom, rečitošću i značajnošću branili? Znaš odkle, moj mili Kosto? Ja sam do sad uvijek mislio, da za sriedištem Beč, sa širjim nekim obzorjem, stoji, ali sam se prevario; ali sad mi je uvierenja, da za sriedištem nitko drugi nestoji, nego sam Tissa i magjarska vlada i po tomu sam Khuen-Hedervary. Toj je gospodi neizmjereno do toga stalo, da pred dynastijom i cielom Europom kazati mogu, da su u Hrvatskoj sve bolje elemente izmirili, i to na temelju nagodbe. Rad bi oni u sviet raztrubili: prestala je svaka razborita opozicija; preostaje samo sičušnost nekoga tumačenja. To je neizmjereno u interesu Magjarske, ali je naprama tomu neizmjereno u interesu Hrvatske, da makar 7 ako ne 77 ljudi glavitih ima, koji vele: sila ostaje sila, nepravda ostaje nepravda, koji poput Irske nedopuščaju, da sila, nepravda i sramotni jaram proskribira nekim načinom. Reči ćeš: odkle je moja slutnja? Evo odkle: kad je onomad bila velika kriza u Magjarskoj odstupom

⁸⁹ Političar Josip Frank, kasniji član Stranke prava.

Sopary-a kad su tražili minitra nutarnjih poslova, zamienika Tissi, onda je Ivan Drašković vlastoručnim pismom od Tisse pozvan u Peštu. Ja neznam što se je tu radilo; po svoj pako prilici, da se je mislilo, da Ban bude ministar nutarnjih poslova u Magjarskoj, a Ivan Drašković pod pokroviteljstvom Bana sadašnjega i Tisse Ban hrvatski, i to na temelju bolje protumačene, kako bi Magjari hteli, nagodbe. Ja neznam povoljnijega za Magjare položaja; ali odgovara l' to srieći i budućnosti Hrvatske? Odtale je, da je Jozi Draškoviću na jedan put sloga jur utanačena, nedostatna; jer ju u Pešti, kad je javljena, nisu odobrili; odtale je da sad poglavito mene, ko što to pozitivno znam, mene jednoga krive, što neima nagodbe take kakvu Drašković i Živković žele, odtale je, što me je «Drava» to jest Ban bivši u Ossieku nako liepo pozdravo, zagrozivši se, da će mi na rep stati. A sad pako, da svedem stvar na njeka načela, glede samoga Tebe, moj brate Kosto! Ti znaš, da je Bog i viera, da je sviest i osviedočenje prva stvar na ovom svietu. Sliedi dakle to bez obzira ljudskoga, pak ako te srdce vuče u narodnu stranku, il u centrum, idi u ime božje; ali danas reči, ja se svega odričem mislim, da neodgovara kršćanskim načelom. Isus je jedan jedincat bio, pak nije odstupio od viečite zadaće svoje. Apostola 12 bilo, ali svi izumrli za istinu i pravdu. Danas je narod naš u velikoj muki i pogibeli. Nitko ni pod kakvom izlikom nesmiye skrstiti ruke, i reči: ja nemarim. Boga, moj Kosto, i sviest u ruke, pak radi u onoj stvari, gdi možeš. To je moje načelo tiem više, buduć znam, da mi je plaća preziranje, progonstvo, osamljenost. Mi ovd nesmiyemo još ni ričeći reči, da ti neprimaš kandidaturu ovd; jer bi to porazilo naše ljude. Ovd kandidira Mirko Hrvat. Odrekneš li se ti, njegova pobieda gotova.⁹⁰ Nedodješ li ti amo, oslabismo i iznemogosmo; jer danas nije dost sviest, nego mora čoviek uložiti kriepku i odlučnu volju i akciju. Medjutim na svaki način prvo i posljednje ostaje. Bog i osviedočenje. Pozdravi svoje. Ostajem uvijek i uvijek tvoj brat Biskup. 2 Maja 887.

18.

1887., srpanj 25, Zagreb

Vojnović javlja vijesti o političkim i sveučilišnim prilikama.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 233

Preuzvišeni Gospodine!

Hvala Vam što se udostojite tako dugo sa mnom se razgovarati u svojih vazda za mene poučnih i na svako dobro i plemenito bodrećih pismih. Ne treba, moj Preuzvišeni, da se Vi potrudite opet u ovu našu mikroskopičku Babiloniju. Prijatelj Rački će doći k Vami, a posjetiti će Vas valjda Drašković u Rogatcu. Bog me sačuvaj da bi ja

⁹⁰ Vojnović se kandidirao na saborskim izborima u đakovačkom kotaru 1887., ali, kao i 1884., neuspješno.

mislio, te bi Vas on osvjedočio ob onomu o čemu nije Vas mogao naš Metel i naš Franjo. Nego leži u koristi zemlji po našem mnenju da Vi, uz ogradu od Vaše strane glede političkoga svoga osvjedočenja, Draškoviće bodrite da uztraju na putu rodoljubne političke djelatnosti, na kojemu prave medju aristokracijom najodličniju iznimku, – a navlastito da bi ste ih bodrili da bi nastojali u našem Zagrebu otrebieti i oplemeniti socialni život okupiv okolo sebe sve što se uzčuvalo nepokvareno. U tu svrhu gledajte, moj Preuz., da ih obodrite graditi ovdje palaču, stanovati zimi, podupirati naše kulturne zavode itd. Čini mi se da na ovaj način oni bi mogli daleko bolje doprinieti k poboljšanju naše nesretne situacije, nego izravnim političkim djelovanjem. Nemojte misliti, Preuzvišeni, da obrana nagode je za bud kojega od nas cilj naše političke djelatnosti. Nije ni za Draškoviće, koji čini mi se da u tome zastupaju zdravo mnenje, – da dok traje dualizam preko nagode s Magjarima nećemo poći. Da pače opravdana je Vaša sumnja, a i moja, da s Magjarima nećemo doći nigda do tako zvane čistoće nagode. Umjereni oporba stvorila se: I-o da brani dobre strane nagode, kakve su a) temelj Pragmatičke sankcije na koju se pozivlje, b) izključivo gospodstvo narodnog jezika, c) teritorijalni integritet, d) zajamčena autonomija i državopravni individualitet. II-o da čini po mogućnosti manje škodljivimi strane opasne nagode, naime financijalnu i dualističko-upravnu. Nami se čini da je bila velika pogriješka tako en bloc ozloglasiti i napadati nagodu (a u tome sve stranke su krive), koje bi želili nitko više od Magjara da je nestane. U našoj adresi mi smo dobro lučili one dobre strane, koje sačinjavaju naše pravice, i koje smo uvijek branili, – od onih zlih koje bismo želili preinačiti. Žalibože, moj Preuzvišeni, Hrvati nisu se uposobili za širiju autonomiju, pošto nisu znali braniti onu što su imali. S ovakom nagodom, budimo pravedni, i Česi i Poljaci i Sloveni bili bi se hiljadu puta bolje okoristili, nego smo mi. Dalmatinci Hrvati sa stotim dielom naše autonomije osvojili su Dalmaciju za Hrvatsku jer ima preko Velebita više značajnosti, poštenja i političkog razbora. Ovdje gdi god se kreneš nabasaš na kukavicu ili na izdajnika. Da nije zemlja, dobra i poštena hrvatska zemlja, bolja od njezine inteligencije, - jur bi smo bili magjarskom županijom.

Ovdje se pogovara da bi moglo biti na našem fakultetu umirovljenih profesora za novu školsku godinu. Ja sam na to spreman, i napram takoj eventualnosti ću uređiti svoje stvari. Bude li se glasila potvrdila, rek bi kako da sam ju naslutio. U ovo ljetno proljeće razpravaljao sam ženitbeno pravo po kršćanskih načeli, a zadnje predavanje imalo je za predmet ispitivanje položaja supruga u kršćanskoj obitelji napram rimskoj (poganskoj) i novoj emancipiranoj američkoj. Oprostio sam se sa svojim djaci bodreći ih na čestitost, značajnost, i na vršenje svojih dužnosti da mogu usrećiti negda ovu prokušanu domovinu. Nemojte naviditi, reko, sretnikom ovoga svieta, ako im sreća ne počiva na mirnoj savjesti. Budite spremni i stradati za vršenje dužnosti i nemojte se bojati za svoju budućnost jer «sub Deo providmo nemo nisi propria culpa gravatur».

Evo dobre vesti izmedju toliko neugodnih. Redaktor Politik-e po napatku Dra Rieger-a obratio se na mene da bi mu našo dopisnika koji bi ga izvjestio vjerno o

položaju u smislu rodoljuba, kojim ste Vi dušom. Našo sam dopisnika, onoga istoga čestitoga i vriednoga koji dopisuje za Vaterland.

Svi Vam ljubimo premile otčinske ruke, te ostajemo za vrieme i za vječnost Vašoj Preuzvišenosti

prepokorni sluga i prijatelj

Kosto

Zagreb, 25/7 87

19.

1892., srpanj 13, Zagreb

Vojnović izvještava o odnosima hrvatskih političkih stranaka u Dalmaciji.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 387

Zagreb, 13. srpnja 1892

Preuzvišeni Gospodine i Prijatelju!

Kako da nam nije dosta što doživismo i doživ ćemo u Banovini, - prijeti nam nova nevolja iz Dalmacije. Poznato Vam je kako se šestorica zastupnika za prišloga zasjedanja dalmatinskoga sabora odciepiše od hrvatske većine i stvoriše posebni klub na veliko veselje autonomaša i Srba, prem da načela novoga kluba istovjetna su s onima staroga. Od ono vrieme prošlo je bilo nekoliko mjeseca, a da se nije ništa čulo bilo, tako da su se bili rodoljubi počeli tješiti, da će opet doći do sporazumljenja. Iznenada u zadnja dva broja Nar. Lista počelo se opravdavati obstanak novoga kluba, tumačiti narodu razlike izmedju jednoga i drugoga, pozvati občine da se pridruže novome klubu, zagovarati sporazumljenje s pravašima Katoličke Dalmacije, u svrhu da ta nova stranka na javnom polju pobije staru. S druge strane meni Bulat piše da kane on i Klaić sazvati skupštinu svojih prvrženika u svrhu savjetovanja što činiti napram toj scisiji. Ja sam mu odgovorio, da bi bilo dobro pozvati na sastanak sve merodavnije osobe bud koje hrvatske frakcije, dakle i Biankinovu i Prodanovu, te pokušati sporazumljenje, i pokoriti se zaključku većine, jer da iskustvo koje smo mi ovdje žalibože učinili dokazalo nam je, da naša nesloga bila je uzrokom našega rasula i pobjede magjarona, i da će se to isto neizbježno dogoditi u Dalmaciji, čim ćemo izgubiti onaj zadnji kut gdje se je hrvatstvo za bolje dane čuvalo. Ali svi pokušaji biti će uzaludni, bude li Nar. List sliedio otvoriti sve širiji jaz medju raznim strancicama Hrvatske. Vaša blagodatna ruka kad je udarila glavni temelj Nar. Listu imala je namjeru da ovaj list ima biti glasilo sve hrvatske stranke, te da okupi sve hrvatske rodoljube pod barjakom sjedinjenja. N. L. ne smije raditi protiv namjери svoga utemeljitelja, niti V. Preuzvišenost toga dopuštiti. Dokle je još vrieme bilo bi nužno da se V. P. obrati na urednika, te da mu predoči kobne posljedice nesloge, neizbježno rasulo hrv. Stranke

koje će slijediti s pobjedom srbo-autonomaške stranke, Vaše iznenadjenje da se N. L. u zadnjim svojim brojevima učinio organom jedne frakcije, mjesto da slijedi biti ciele stranke, zašto je bio utemeljen, Vašu želju da se dodje do sporazumljenja pošto su identična načela staroga i novoga kluba, u koju svrhu mogo bi se držati sastanak svih hrvatskih rodoljuba, gdje bi se međusobne razmirice izravnale, te bi se svi imali podvrgnuti zaključku većine. Na koncu pak izvolite izraziti ozbiljnim tonom želju, da N. L. slijedi biti organom ukupne hrvatske stranke napram cilju zaradi kojega bi utemeljen, i namjeri onih koji su ga utemeljili. Oprostite, Preuzvišeni, ako se usudjujem upozoriti Vas, da ne bi Vam utekla bud koja rieč pohvale ili odobravanja nove stranke, jer bi se tada izjalovio vas plod Vašega posredovanja, te bi se lasno Vaše riječi zlorabile na korist novotara i na štetu bratske sloge. Ja držim da protiv ozbiljnoj Vašoj želji da N. L. ne bude glasilom jedne frakcije, teško bi ovaj mogo i smio vojevati. Drugovačije, može se unaprijed računati dan i ura kad će se i u Dalmaciji sva narodna sgrada tolikomi krvavim znojem kroz 30 godina podignuti srušiti, te Hrvatstvu neće ostati pristaništa kamo se uteći.

U poslu Akademije, moje je mnenje crpljeno iz konstatiranih fakata, koje danas iz Agr. Tag. Obzor prenaša, i kojim Nar. Novine ništa ne odgovoriše do sada, da se imamo najgoremu nadati.⁹¹ Naš prijatelj Franjo drži da ćemo stvar osujetiti, ili da je jur osujećena. Ljudi koji su mogli odpremiti zemaljski arkiv u Peštu, moći će i Akademiju srušiti jer imadu bieli list, i za to držim da sve što imamo na obranu zavoda učiniti, učinimo kako da smo sigurni te će se najgore dogoditi. Dobro je da su neprijatelje demaskirani i da su preveć rano izbrbljali svoj konačni cilj. Time je puno postignuto.

Bog Vas slijedio onako kriečka i vesela uzdržati na utjehu i na bodrenje naše, dočim ljubeći Vam premile ruke u ime svih svojih ostajem

Preuzvišenosti Vašoj
prepokorni sluga i prijatelj

Kosto

⁹¹ Misli se na planove banske vlade da ukine JAZU i osnuje Kraljevsku akademiju znanosti, koja bi bila podložna vladi.

20.

1892., srpanj 22., Zagreb

Vojnović moli Strossmayera da se založi za jedinstvo hrvatskih stranaka u Dalmaciji.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 389

Zagreb, 22. srpnja 1892

Preuzvišeni Gospodine i Prijatelju!

Naš prijatelj Franjo će po svoj prilici Vam donieti ovo nekoliko redaka odgovora na Vašemu visokocijenomom pismu od prekojučerašnjega datuma.

Valjda nijesam se jasno izrazio u svome prvome listu. Ne radi se da bi ste Vi rekli ni bijelo ni crno u raspri medju, zovimo ih tako, Klaićevom i Biankinijevom strankom. Valja da znate, da Klaić namjerava, kako mi je pisao Bulat, pozvati sastanak hrvatskih privrženika u Spljet, da se vieća o načinu postupanja poslije scisije, koja danomice preotimlja mah. Bulatu sam odgovorio neka se pozovu na sastanak svi predstavnici raznih hrvatskih frakcija, te da bi se pokušalo sporazumljenje, koje ne bi imalo biti teško, pošto sve frakcije stoje na istome programu (navlastito Klaićeva i Biankinijeva) a samo su nesložne u izvadjanju, te ih ne dieli mržnja koja vlada, uzmimo, medju obzorašima i pravašima. Bulat mi na tome odgovori, - da Klaić nije od mnjenja da se pozovu predstavnici svih strančica hrvatskih. Ako budu pozvani samo njegovi privrženici, tadar će sastanak svršiti s izjavom rata na drugu stranku, a to će značiti propast hrvatske stranke u Dalmaciji i pobjeda vladino-srske-autonomaške. U takome stanju stvari kad bi Vaša Preuzvišenost – koja je u Dalmaciji jednako uvaženi auktoritet svih hrvatskih rodoljuba – zagovarala listom upravljenim Biankini-u i Klaić-u pomirenje u smislu da bi se zastupnici svih frakcija hrvatskih sastali, te pokušali izravnati svoje razlike obzirom na sigurnu propast hrvatske stranke, kojoj se ova neizbježivo izlaže bude li razdor konačno zavladao, – ako bi ste ih tim listom upozorili na razsulo Banovine, koje je rezultat hrvatske nesloge, – meni se čii da bi ste došli u odlučni čas, te valjda odvratili od Dalmacije propast koju doživismo u Banovini. U ostalome neka Vas Bog nadahne u tome važnome trenutku, da Vaša rječ bude spasonosna za koljevku Hrvatske, te da se sačuva jedini kutić u zemlji gdje može jadna Hrvatska još prisloniti svoju trnjom okrunjenu glavu.

Ljubeći Vam u ime svih svojih premile ruke, te Vas moleći da izručite moj duboki naklon presv. Milinoviću ostajem Preuzvišenosti Vašoj

prepokorni sluga i prijatelj

Kosto

21.

1892., studeni 26, Dubrovnik

Vojnović javlja o političkim prilikama u Dalmaciji i o svojem zalaganju za sjedinjenje s Hrvatskom.

AHAZU, KJJS, PDS, XI A 393

Dubrovnik, 26 studena 1892

Preuzvišeni Gospodine i Prijatelju!

Dr Rafo Arneri, odvjetnik na Korčuli, jedan od najzaslužnijih naših rodoljuba, kojemu, kao načelniku negdašnjem, ima se zahvaliti, da se onaj krasni otok pohrvatitio, i koji je imao čast lani biti Vašim gostom, moli me da bi Vam preporučio za podporu nekoga Marka Kuspilića, koji se obratio izravno na Vas eda bi mogo poći se učiti u Mletke liepim umjetnostima, za koje ima sposobnosti, a siromak je. Znajući da Vaša blagosovjena ruka čini što može, - cijenim suviše nadodati riječi, i molim Vas da mi oprostite ako nijesam mogo tomu vrijednome rodoljubu uzkratiti ovu malu preporuku, koju ćete uvažiti po dragoj Vašoj volji.

Biti ćete primili pred mjesec dana jedan moj list, kojim sam Vam javio, da stanje zdravlja moje supruge sili me ostati ovdje kroz ovu zimu. Akademija mi je dala dopust do konca veljače. Zamjenja me prof. Valjavec uz ustup moje bibliotečne plaće. Mojoj supruzi sad bolje, sad gore, a što mi zadaje brige jest, da je jako obršavila. Lasno je mojim nekim prijateljima zamjeravat mi taj dopust, njima, kojim se nitko nije dotaknuo vlasni od glave: ali pošto mi je onako osakaćena starost, red mi je da čuvam ovu jedinu podporu mojih starih dana. Medjutim radim u ovdašnjim knjižnicama i u starom arhivu, koji pružaju neizmjerne, i jedva dotaknuto blago, a za ostalo izručujem se Providnosti božijoj.

Prilažem Vam ovdje, Preuzvišeni, sadržaj govora po meni izrečena prigodom Klaićeva sobeta, o kojemu su sudili ljudi a da ga nijesu još ni poznavali. Da mu se razumije domašaj, - treba znati da u Dalmaciji zulum i kukavština od kojih trpi Banovina u velike su ohladili a kod nekih i ugasili svaku volje za sjedinjenje, od straha da ne bi i Dalmacija sdruženjem došla pod jaram. Da odstranim tu bojazan iztaknuo sam da kad bude pozvan naš sabor da vieća o tome, staviti će svoje uvjete, kako će obezbjediti svoje kulturne slobodoumne i ekonomične interese, i tako će doći u pomoć potištenoj Banovini i odužiti joj se što je ova zadnja g. 1861 probudila narodni duh u Dalmaciji. Ovako zagovarajući sjedinjenje pod stanovitim uvjetima, ostao sam vjeran prvome onome svome glasu za sjedinjenje (*Un voto per l'unione*)⁹², po kojemu je Vašoj Preuzvišenosti došlo moje jedno ime na zanje pred 30 godina. Govor je

⁹² Naslov Vojnovićeve brošure iz 1861.

bio primljen s uzhićenjem, i podiglo diapason za sdruženje kod onih koji su se bili ohladili, a i sami Srbi u svome ovdašnjemu glasilu izrazili su se dosta prijatno za sjedinjenje kako sam mu udario temelj. Molim Preuzvišenost Vašu, da bi bacila oko na te moje riječi. U ostalome, Preuzvišeni, u našima stranačkim odnošajima vlada pravi chaos. Šestorica razvijaju u Beču veliku djelatnost, - dočim Klaićeva stranka je posve omlitavila, te će joj se dogoditi, ako se ne prene od sna, gore nego starim Česima. To sam odprot kazao ustnice Klaiću, kad sam se našo ovdje s njim, a pred skoro i njemu i Bulatu pisao sam, da ako oni ne stave Taffe-u⁹³ ultimatum glede pravednih a ničim zadovoljenih zahtieva Dalmacije, oni će biti izgubljeni za narod, koji će ostati brez vodja, jer žalibože nema u šestorici, niti u njihovim pristašama, jedne ličnosti, koja bi uživala auktoriteta i ugleda staviti se na čelo novoga pokreta. Izlazak iz Hohenwartova kluba namiče se Klaićevoj stranci kao nužda, ne bude li «ultimatum» prihvaćen, kako neće.

Izhodio sam od ovoga dobroga biskupa, da ne samo dopusti Matici objedinjenje svojih jur poznatih spisa, nego da joj preda i nastavak znamenite radnje koja je ostala, ima godina, prekinuta. Biti ćete čitali, Preuzvišeni, da na eukaristički kongres, koji će se držati budućega travnja u Jeruzalem-u u svrhu sjedinjenja crkava na temelju zajedničkog presvetoga otajstva, – i istočnjaci biti će pozvani, da pače jur su. Sgodna je misao našega Tondin-a da bi ste tom prilikom izdali jednu od svojih krasnih enciklika. A mogli bi ste to učiniti u svojoj korizmenoj enciklici, te stopiti kako Vi to sami znate biskupski jubilej Leona XIII sa svrhom eukarističke skupštine. Vi, moj Preuzvišeni, koji ste najmladji, najdielatniji i najhrabriji od nas, – stavite se po treći put na čelo hrvatskoga hodočašća za papin jubilej. Vi imate sad na to pravo kao najstariji hrvatski biskup. Vi bi ste mogli budućeg travnja ili svibnja voditi hodočastnike pred Papu, – što bi osobito bilo naznačeno i dužno kad vidimo kako se on bori da obsrkbi Hrvatsku dostojnim pastirom. Ali bi trebalo odma se staviti na posao. I tako Pavlešić je našem Franju povjerio da sazove odbor u tu svrhu.

A sad, moj Preuzvišeni, ne ostaje mi nego poljubiti Vam u ime svih svojih premile ruke i bilježiti se onom ljubavi i odanosti, koju ufam poznajete. Vašoj Preuzvišenosti prepokorni sluga i prijatelj

Kosto

⁹³ Predsjednik austrijske vlade Eduard Taaffe.

Tomislav Markus

The Strossmayer – Vojnović Correspondence. Selected Documents

Summary

From the abundant Strossmayer – Vojnović correspondence, here is given a selection of twenty-one letters containing important data on the political, cultural and ecclesiastical events that were contemporary to them, particularly those happening in the Ban's Croatia from the end of the 1870s to the beginning of the 1890s. The correspondence is regular, and even then mostly from Vojnović's side, only for the 1880s, because a great part of their mutual communication was performed through direct conversations. Vojnović's letters are an important contribution to his biography, because they are rather long and informative. Strossmayer's letters are, as is usual, very short, with only a few interesting data. The documents are published in their original form.

Key words: Josip J. Strossmayer, Kosto Vojnović, Croatia, Habsburg Monarchy, Catholic Church.